

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Bakalářská práce

Petra Slobodová

Obraz černobylské katastrofy v dílech ukrajinských spisovatelů

The picture of Chernobyl catastrophe in the works of Ukrainian writers

Praha 2010

vedoucí práce: Mgr. Tereza Chlaňová, Ph.D.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 26. května 2010

.....

Petra Slobodová

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na díla ukrajinských spisovatelů, kteří ve své tvorbě zpracovali téma havárie na Černobylské atomové elektrárně. V úvodu práce jsou přehledově zmíněni autoři, v jejichž dílech se katastrofa výrazně projevila. Následují dvě stěžejní kapitoly, ve kterých jsou podrobněji rozebrána klíčová prozaická díla dvou ukrajinských spisovatelů – Jurije Ščerbaka a Volodymyra Javorivského. V závěru je tvorba těchto autorů s ohledem na problematiku zhodnocena a srovnána.

Summary

The Bachelor's thesis is focused on the works of Ukrainian writers who novelized the theme of nuclear accident at Chernobyl. In the beginning, there are mentioned authors in which works the disaster has a remarkable place. The main chapters of the thesis analyse the prose works of two Ukrainian writers - Yuri Schcherbak and Volodymyr Yavorivsky. At the end, these authors' writings are evaluated and paralleled.

Obsah

1. Úvod	5
2. Jurij Ščerbak – Černobyl	10
2.1. Příčiny a okolnosti havárie	14
2.2. Likvidace a evakuace	18
3. Volodymyr Javorivskij – Marie z Černobylu	27
3.1. Postavy románu	29
3.2. Město vs. vesnice	32
3.3. Před havárií	35
3.3.1. Události a aktéři	36
3.4. Po výbuchu	40
3.4.1. Nemocnice	42
3.4.2. Město	43
3.4.3. Vesnice	45
3.5. Oběti	47
3.5.1. Návrat Marie do zóny	50
3.6. Symbolika	51
4. Závěr	58
Seznam literatury	61

1. ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce s názvem *Obraz černobylské katastrofy v dílech ukrajinských spisovatelů* je zhodnotit problematiku havárie na Černobylské jaderné elektrárně v literární tvorbě vybraných ukrajinských spisovatelů.

Událost znamenala nejen jednu z největších ekologických katastrof s nedozírnými důsledky, Černobyl se stal zároveň jakýmsi varováním pro lidstvo. Mnohými je tragédie vnímána zároveň jako důležitý historický mezník v dějinách Sovětského svazu, respektive za začátek jeho pozvolného rozkladu.

Havárie v Černobyli byla a dosud je natolik závažným fenoménem naší doby, že nemohla nenalézt odraz i v umělecké sféře. Vedle nespočtu publicistických článků, dokumentárních filmů, výstav fotografií, veřejných přednášek a diskuzí tak bezprostředně po katastrofě začala vznikat i literární díla věnovaná tomuto tématu. Mezi těmi, kdo se jako první vydali do postižených oblastí, aby vyslechli očitě svědky událostí a následně se pokusili zachytit osudové okamžiky, byli pochopitelně novináři, mezi nimi i řada ukrajinských spisovatelů. Na základě autentického materiálu pořízeného v postižených oblastech následně vznikla řada literárních děl převážně dokumentárního charakteru. Krátce po havárii byla publikována dokumentární novela reportéra a spisovatele **Jurije Ščerbaka** (*1934), svůj román s černobylskou tematikou vydal rovněž novinář **Volodymyr Javorivskij** (*1942). Pro oba autory je typické, že se pokusili události zachytit co nejdůvěhodněji, jejich díla však nemají být pouhým „otiskem“ skutečnosti, nýbrž plnohodnotnou uměleckou prózou. Je samozřejmě diskutabilní, do jaké míry se oběma autorům podařilo svůj umělecký záměr naplnit.

Jednoznačná není ani odpověď na otázku, zda je vůbec možné téma adekvátně ztvárnit. Když v roce 1970 Masudži Ibuse vydal výbor povídek s tematikou atomové bomby, v předmluvě ke své knize napsal: „*Psát v literárním díle o něčem takovém, jako byly události v Hirošimě, je úkol až příliš velký. Ať už se někdo snaží to pojmout vcelku do jednoho velkého díla, nebo to rozdělit do několika děl, je to stále příliš velké téma.*“ (Černá 1996: 234) Slova

japonského spisovatele potvrzují fakt, že umělecké zpracování podobné problematiky, jakou bylo svržení jaderné bomby na japonské území, není pro spisovatele jednoduchým úkolem.

Se stejným problémem se ve svých dílech potýkají i ukrajinští spisovatelé a básníci, když se pokoušejí černobylské téma literárně uchopit, mnohdy jsou pak nuceni otevřeně přiznat, že se jim to přes veškerou snahu nedaří.

Těžko hodnotit, nakolik může uvedený problém souviset s faktem, že v ukrajinské, potažmo běloruské a ruské, literatuře je jen málo děl pojednávajících události v Černobylu. Budeme-li se držet srovnání s tematikou atomové bomby, která v japonské literatuře tvoří silný a významný proud, pak lze o „černobylském kánonu“ v ukrajinské literatuře hovořit jen těžko. V ukrajinské próze i poezii se jedná o jev spíše ojedinělý, rozsahem a významem nepatrný. **Oksana Zabužková** (*1960) chápe absenci výrazných literárních děl na dané téma jako určitý dluh ukrajinské kultury. Sama se jej rozhodla částečně „splatit“ tím, že do ukrajinštiny přeložila prózu běloruské spisovatelky **Světlany Aleksijevičové** *Modlitba za Černobyl*, jak vyplývá ze slov autorky překladu v doslovu knihy. Černobylská zkušenost se v díle Oksany Zabužkové projevila i ve vlastní básnické tvorbě, její odraz je patrný ve sbírce *Dirigent poslední svíčky* (Диригент останньої свічки) z roku 1990.

Kromě prozaických děl výše zmiňovaných novinářů bezprostředně reagovala na katastrofu i poezie. Řada autorů téma uplatnila především v žánru poémy jako například básnička **Svitlana Jovenková** (*1945), která se černobylské tematice kromě poémy *Výbuch* (Вибух, 1986) věnovala i v dalších dílech včetně děl publicistických, nebo **Boryse Olijnyka** (*1935), který ve své poémě *Sedm* (Сім, 1987) mimo jiné oslavuje hrdinství hasičů podílejících se na likvidaci požáru reaktoru. Příznačné je, že autoři poezie působí často zároveň jako publicisté, kritici nebo osoby veřejně činné, mezi nimi **Ivan Drač** (*1936). U tohoto autora se nabízí zajímavá konfrontace jeho poémy *Černobylská madona* (Чорнобильська мадонна, 1988) s ranou básnickovou tvorbou ze sbírky *Kořen a koruna* (Корінь і корона, 1974) obsahující básnický cyklus věnovaný budovatelům černobylské elektrárny. Nadšené básně plné optimismu a víry ve „šťastné zítřky“ tvoří ostrý kontrast k pozdější poémě, která zachycuje lidstvo na pokraji existence, která je logickým vyústěním duchovní krize. Ekologická katastrofa je dána do souvislosti s morálními a etickými problémy.

Svérázným způsobem pojal černobylskou tematiku ukrajinský básník a prozaik žijící ve Spojených státech **Jurij Tarnavskij** (*1930). Autor v poémě nazvané *U RA NA* (U PA HA, 1992) z jednotlivých tragických střípků ukrajinské minulosti vytváří výsledný obraz zubožené Ukrajiny, havárie v Černobyli je pojata jako jedna z těžkých ran osudu, které na zemi v průběhu historie dolehly. V množství složitých obrazů a jazykových hříček vystupuje do centra pozornosti hlavně palčivý problém (ne)užívání vlastního jazyka (ukrajinštiny).

Tematika černobylské katastrofy má své místo i v publicistické tvorbě básničky **Liny Kostenkové** (*1930). Autorka ve svých statích a článcích zdůrazňuje především sociologické hledisko problému: následkem havárie přišla Ukrajina o obrovská území, musela být vylidněna řada vesnic. S tím je spojován hlavně kulturologický aspekt – s vystěhovanými lidmi zaniká i unikátní kultura, nářečí, kterým se v oblastech Polesí mluvilo, mizí historie a podobně (Костенко, 2003). Kostenková chápe havárii především jako národní tragédii, vyvrací tedy všeobecné pojetí události jako technologické katastrofy, ale zdůrazňuje její lidský a psychologický rozměr.

Stejně jako Ščerbak nebo Javorivskij i publicistka **Alla Jarošinskaja** (*1953), později poslankyně parlamentu, sbírala materiál pro své stěžejní dílo věnované černobylské tematice v postižených oblastech. Její dokumentárně zpracovaná próza *Černobyl. Přísně tajné* (Чернобыль. Совершенно секретно, 1992) je unikátní hlavně z toho důvodu, že autorka do knihy vedle vlastního textu zařadila i do té doby tajné protokoly Politbyra Komunistické strany, které potvrzují záměr nejvyšších míst sovětské moci na utajení informací týkajících se skutečného rozsahu havárie a jejích důsledků. Jarošinskaja už píše z poněkud jiných pohnutek než spisovatelé reagující na katastrofu bezprostředně, její dokument není zaměřen na vylíčení dramatických událostí prvních dnů po výbuchu ani na vyjasnění okolností s ním souvisejících: autorka své dílo koncipuje jako zápas za odkrytí pravdy o Černobyli.

S několikaletým časovým odstupem vydala svou dokumentární prózu i zmiňovaná běloruská spisovatelka a žurnalistka **Světlana Aleksijevičová** (*1948), *Modlitba za Černobyl* (Чернобыльская молитва) byla publikována v roce 1997. Autorka také jako mnoho jiných zvolila za základ pro svou knihu výpovědi očitých svědků událostí. Po tři roky cestovala po Bělorusku a zpovídala lidi různého věku, profesí, osudů, které spojovalo jedno – do jejich života zasáhla černobylská katastrofa. V centru pozornosti nestojí samotné události, nýbrž

člověk a jeho vztah k tomu, co se odehrálo. Aleksijevičová ze všech nejvíce klade důraz na vnitřní prožívání jedince, dokázala tak nejlépe vystihnout křehký svět pocitů a myšlenek. Příznačné je stejně jako u mnohých autorů věnujících se problematice pojetí černobylských událostí jako zlomové epochy, která má v běloruském kontextu výrazně tragické vyznění, neboť Bělorusko se následkem havárie ocitlo téměř na pokraji své existence. Jako běloruskou národní katastrofu pojímal Černobyl i spisovatel **Ales Adamovič** (1927-1994), svědčí o tom jeho rozsáhlé souborné dílo s černobylskou tematikou s názvem *...Ta hvězda se jmenuje Černobyl* (...Имя сей звезде Чернобыль, 2006). Posmrtně vydaný soubor zahrnuje kromě četných statí, dopisů a autorových deníkových záznamů stejnojmenný filmový scénář z roku 1987 (ten zůstal bohužel nerealizován), ve stejném roce byla dokončena rovněž novela na téma globální jaderné katastrofy *Poslední pastorála* (Последняя пастораль).

Jak již bylo výše uvedeno, Černobyl znamenal důležitý historický mezník ve spojitosti s rozpadem sovětského impéria. Výbuchem jaderné elektrárny počíná nová epocha i pro literaturu. (Kindlerová 2008: 7) Spisovatelé reagující na novou zkušenost se snaží hledat vhodné prostředky, jakými by mohli téma adekvátně zpracovat. Schematické postupy a tendenční rétorika, jež byly charakteristické pro předchozí období, se ukazují jako nevyhovující.

Cílem této bakalářské práce je zhodnotit, jakým způsobem je černobylská problematika zachycena v ukrajinské literatuře. Pro účel své práce jsem se rozhodla zúžit výběr děl na tvorbu prozaickou, pojednána bude přednostně tvorba autorů, kteří na havárii reagovali bezprostředně. Z těchto dvou hlavních hledisek přicházejí v úvahu klíčová díla Jurije Ščerbaka a Volodymyra Javorivského. Bakalářská práce se zaměřuje na rozbor nejvýznamnějších prozaických děl napsaných bezprostředně po havárii – Ščerbakův *Černobyl* a Javorivského *Marii z Černobylu*.

Rozhodujícím kritériem při výběru děl nebyl jazyk, kterým byla napsána – originální verze Ščerbakovy novely byla vydána v ruštině, zatímco román Javorivského původně vznikl v ukrajinštině. Při analýze textů bude důraz kladen jak na literární hledisko, tak na společenské a morální aspekty problematiky, neboť autoři ve svých dílech inspirovaných skutečnými událostmi nejen zachycují skutečnost, ale v mnohém vypovídají i o stavu společnosti, jejich próza má výrazně apelativní rozměr.

Jelikož černobylské téma není samo o sobě v ukrajinské literatuře příliš zpracováno, chybí i adekvátní sekundární literatura, na kterou bych se mohla odvolávat. Z toho důvodu jsem jako výchozí materiál využívala téměř výhradně primární zdroje, případně články a stati.

2. Jurij Ščerbak – Černobyl

„Všechno pohltil Černobyl.“ (Ščerbak 1990: 12)

„Dnešní člověk žije na přelomu epoch...“ (Aleksijevičová 2002: 7)

Jak již bylo v úvodu naznačeno, jako první na katastrofu v elektrárně reagovali ukrajinští spisovatelé-publicisté. Mezi nimi byl i reportér Literárních novin (Літературна газета) **Jurij Ščerbak** (*1934), který se krátce po havárii vypravil do „zóny“ i do oblastí, které s ní bezprostředně souvisí, aby vyzpovídal lidi, kteří se podíleli na likvidaci následků, hasiče, inženýry, lékaře, novináře a další svědky oněch osudových dní. Svou dokumentární novelu, jak sám autor žánr textu specifikuje, *Černobyl* (Чернобыль) Ščerbak psal necelý rok po událostech, od prosince roku 1986 do ledna roku 1987, již rok po havárii tak mohlo toto svědectví vyjít v moskevském časopise Mládí (Юность).^{1,2}

Ščerbakův text je montáží dokumentů, faktů a osobních svědectví nasbíraných v „zóně“. Pozornost autora je soustředěna nejen na to, co následovalo po výbuchu reaktoru, tedy likvidace následků havárie a evakuace obyvatel ze zasažených oblastí, i když jim věnuje značnou pozornost. Autor se snaží pojmout událost komplexně, zadávat otázky týkající se nejen následků, ale pátrá také po příčinách. Podobně jako i další spisovatelé a básníci zpracovávající černobylské téma, i Ščerbak se snaží klást otázky typu: Proč k takové tragédii muselo dojít? Nedalo se jí zabránit? Hledáním odpovědí na tyto i mnohé další otázky autor zdůrazňuje i morální aspekt díla a vlastně tak posouvá text z roviny čistě dokumentární do roviny etické. Spisovatel se tedy neomezuje na pouhé shromažďování faktů týkajících se havárie nebo předání osobní zkušenosti několika svých respondentů, ale vyřčená svědectví také sám komentuje a doplňuje i vlastními zážitky. Autor skrze líčení vlastních pocitů předává

---

¹ Původní verze Ščerbakovy prózy vyšla v ruštině, ukrajinský překlad novely je z roku 1989: ШЧЕРБАК, Ю.М. 1989: Чорнобиль: Документальна повість. Київ: Дніпро

² Podotýkám, že předmětem rozboru je v této práci původní podoba Ščerbakova díla z roku 1987, z níž byl pořízen i český překlad. Autor později dílo doplnil a přepracoval, rozšířená verze vznikala od května roku 1986 do února roku 1989: ШЧЕРБАК, Юрий Н. 1991: Чернобыль. Москва
<http://www.x-libri.ru/elib/sherb000/00000001.htm> (20.1. 2010)]

zároveň svůj pohled na věc, od samého začátku textu je proto zřejmé, že se jej problematika dotýká také z čistě osobního hlediska.

Katastrofická událost je ve Ščerbakově vnímání pojata především jako zlom, který by se dal dokonce charakterizovat jako nová epocha lidských dějin. Lidé se setkali s něčím naprosto novým, neočekávaným a nepředvídatelným, s čím se jejich vědomí není schopno pomocí dosavadních zkušeností a znalostí vyrovnat. Život se pro mnohé, kterých se havárie nějakým způsobem dotkla, rozdělil na dvě různá období a přelom mezi nimi je jasně vyznačen datem 26. dubna 1986. Svět se změnil, některé věci už nebudou jako dřív, a změnili se i sami lidé. V dokumentárně pojaté próze je tak výraznou měrou zohledněno i psychologické hledisko událostí.

„Černobylský výbuch se stal počátkem nové etapy vývoje lidské civilizace (...). Během několika dnů jsme překročili hranici mezi epochou nejadernou a epochou zcela novou, zatím neprobádanou a vyžadující zásadní reorientaci celého našeho myšlení. Tvrdé zkoušky nebyly podrobeny jen lidské charakteru, ale i četné naše doposud neochvějné představy a pracovní postupy.

Osud nám poskytl možnost pohlédnout za oponu noci, té noci, která přijde, pokud začnou vybuchovat atomové pumy a hlavice. Černobylská tragédie předešla před lidstvo řadu dalších problémů, a to nejen vědeckotechnických, ale i psychologických. Naše vědomí se velice těžko smiřuje s absurdní situací, kdy smrtelné nebezpečí nemá žádnou vůni, barvu ani chuť a dá se měřit jen speciálními přístroji, které navíc v okamžiku havárie nebyly k dispozici vůbec, nebo přinejmenším nebyly připraveny pro skutečný provoz.“ (Ščerbak 1990: 10-11)

Z výše uvedené ukázky jasně vyplývá několik zásadních problémů, které s sebou tragická událost v Černobylu přinesla, nebo také - jinak řečeno - úhlů pohledu, ze kterých je možné celou problematiku nahlížet. Většinu z nich pak autor rozvíjí v dalších kapitolách a mnohé se pak opakují také v dílech jiných autorů. Předně se jedná o jakýsi „moment prozření“. Přišlo něco, co nebylo předvídáno, a na co tudíž nemohla být lidská mysl připravena. Z toho pak vyplývá i to, že ve chvíli, kdy se naplnily nejhorší představy spisovatelů vědeckofantastické literatury, logicky nemohly být k dispozici ani adekvátní přístroje a další technika. Zaběhnutý systém sovětské mašinerie byl náhle a nečekaně probuzen ze sladkého snu o nezměrných úspěších na poli vědy a techniky.

Atomová energie využívaná pro mírové účely se člověku, který s ní nezodpovědně zacházel, vymkla naprosto nevídaným způsobem zpod kontroly. Lidstvo mělo možnost

účinky ničivé síly atomové energie již jednou hodnotit po útocích na Hirošimu a Nagasaki. Memento jaderné hrozby od té doby viselo neustále ve vzduchu. Černobyl však uštědřil lidem další lekci. Ukázalo se, že atom může mít na člověka mnohem hrozivější dopad v tom případě, že je s ním nakládáno nezodpovědně a pokud nejsou dodržována stanovená pravidla. Po Černobylu tak problém využívání jaderné techniky pro válečné (i mírové) účely dostává další otazník. Kromě chápání události jako zlomového okamžiku v dějinách je příznačným pro Ščerbakovo dílo také pojetí katastrofy jako výstrahy. Ze situace je především potřeba vyvodit patřičné důsledky: tím hlavním je podle autora zásadní změna v myšlení a postoji k mnoha závažným problémům, které havárie před lidstvo přdestřela. Ačkoli Ščerbak nijak výrazně neuplatňuje apelativní tón, z jeho slov jasně vyplývá záměr přimět čtenáře k zamyšlení a přijmout černobylskou lekci mimo jiné i jako ponaučení.

Ščerbak se ve svém díle dále dotýká také psychologických aspektů černobylské problematiky. Člověk, dosud navyklý na určitý způsob myšlení a s ním spojené stereotypy, není schopen se s neobvyklou situací vyrovnat, není s to ji ani pochopit. Jak je například možné vysvětlit obyčejným vesničanům (naprostá většina zasažených oblastí byly vesnice), že nesmějí pít vodu ze svých studní, protože je nakažená, že brambory, které pěstují na zahrádce, i čerstvě nadojené mléko jsou nyní nebezpečnými pro jejich zdraví? Jak trefně komentuje sám autor *„Tradiční, po staletí budovaný a uznávaný styl rolnického života zkřížil meč s novými realitami počernobylského světa (...).“* (Ščerbak 1990: 11)

Dosavadní lidský náhled na svět byl vystaven kruté realitě nové epochy, přesto se s ní člověk musí nějakým způsobem vyrovnat. Ščerbak vychází ze své zkušenosti reportéra z postižených oblastí, na jejichž základě konstatuje, že lidé se s neobvyklou situací takového rázu, jakou s sebou přinesla černobylská katastrofa, smiřují jen velmi těžko. Autor zmiňuje dva antipody, na které se lidské vědomí rozdělilo. Ve společnosti na jedné straně zavládl strach a nejistota, někteří lidé se naopak přiklonili k tomu, že hrozící nebezpečí budou raději ignorovat. Radiaci není vidět, cítit, slyšet, smysly ji nejsou schopny nijak detekovat, a tak je tento postoj některých z jistého hlediska pochopitelný. Podle Ščerbaka však není již nadále možné tvářit v tvář nové zkušenosti setrvávat v navyklých stereotypech, a jedním z nejdůležitějších závěrů, které je proto potřeba z události vyvodit, je právě zmiňovaná nutnost změny myšlení.

Ščerbak nikdy nezapomíná také na svou úlohu spisovatele a přiznává, jak těžké je pro něj samotného adekvátním způsobem černobylské téma pojmout. V době, kdy svůj *Černobyl* psal, nebylo ještě možné plně zhodnotit všechny důsledky tragédie. To je samozřejmě pochopitelné, tehdy bylo nutné co nejdříve a pokud možno co nejefektivněji se s následky havárie vyrovnat. A úkolem novinářů a spisovatelů, kteří se do zasažených oblastí vydali, bylo nanejvýš zapsat své dojmy, vyzpovídat tamní obyvatele, lidi podílející se na likvidaci, zkrátka podat svědectví o tom, co se dělo v těch několika těžkých dubnových a květnových dnech roku 1986. Hodnotit situaci bude možné až s odstupem času, podobně jako u jiných událostí lidských dějin.

„Úplné a všestranné zhodnocení všeho, co se stalo, je záležitostí budoucnosti (vzpomeňme si například na válku), možná hodně vzdálené budoucnosti. (...) Přejde doba, a já tomu věřím, kdy před námi černobylská epopěj (stále se nemohu zbavit myšlenky, že tu jde skutečně o epopěj, která se svým dosahem dotýká samé podstaty lidské existence – otázek života a smrti, války a míru, minulosti a budoucnosti) vyvstane v celé své tragice (...). Podle mého názoru si vytvoření takové epopěje žádá zcela nové přístupy, nové literární formy, jistě značně odlišné například od těch, jež známe z Vojny a míru či Tichého Donu. Ptáte se jaké? To nevím. (...)

Nějaký čas po tom, co jsem viděl a slyšel v Černobylu, se mi zdálo, že se snad už nikdy nedokážu chopit pera – veškeré tradiční literární formy, nuance stylu a rafinovanosti kompozice mi připadaly zoufale umělé, nepotřebné a beznadějně vzdálené pravdě.“ (Ščerbak 1990: 10, 12)

Autor se jednak snaží vystihnout to, co pro něj jako spisovatele i jako člověka události v Černobylu znamenaly, zároveň vyjadřuje potřebu v souladu s nabytým poznáním tuto novou zkušenost uchopit. Otevřeně však přiznává svou bezradnost.^{3,4} V podstatě už na začátku Ščerbak naznačuje to, co je pak typické pro všechny literární počiny zabývající se

³ Nalezení vhodné formy k literárnímu zpracování černobylské tematiky se podle mého názoru nejlépe podařilo Světlaně Aleksijevičové v její *Modlitbě za Černobyl*. Na první pohled autorka nevyužívá žádných výrazně nových literárních prostředků. Vlastně si lze těžko představit nějakou zásadně novou literární formu, alespoň pokud má být pro čtenáře srozumitelná. Pro Aleksijevičovou hrálo právě to, čeho autoři bezprostředně reagující na událost měli málo – čas. Časový odstup a nadhled, ale také pochopení pro člověka, každého konkrétního člověka, do jehož života tragédie zasáhla, a zaměření se na jeho pocity činí z prózy Aleksijevičové asi nejlepší a nejpropracovanější dílo s tématem Černobylu na poli umělecké literatury.

⁴ Podobně vyjadřuje svou potřebu černobylské téma nějakým způsobem literárně uchopit básník Ivan Drač ve své poémě *Černobylská madona* (Чернобильська мадонна, 1988). I básník však stejně jako Ščerbak přiznává jistou bezmoc, když se snaží téma adekvátně umělecky ztvárnit. Kromě jiného Drač v poémě zároveň originálním způsobem zachycuje proces literární tvorby. (Драч 1988: 12-15)

černobylskou tematikou: spisovatelé nikdy nezůstávají u pouhého záznamu faktů, popisů a vyjmenovávání čísel, jejich díla tak přestupují práh přísně vymezené dokumentární prózy a dotýkají se otázek spojených se samotnou lidskou existencí.⁵ Každý z autorů se tohoto úkolu zhostil jiným způsobem, v některých bodech se ovšem shodují. Ačkoli nejsou k dispozici nové literární formy a postupy, kterými by bylo možné tragédii adekvátně umělecky ztvárnit, autoři se shodují na tom, že je přesto bezpodmínečně nutné o Černobyli psát. Jako spisovatel a novinář cítí Ščerbak naléhavou potřebu nestát stranou událostí a předat dál to, co viděl, slyšel a zažil „v zóně“. Považuje to za svou povinnost, je to otázka nejen jeho novinářské nebo spisovatelské, ale i osobní cti. Svědomí by mu nedovolilo jen nečinně přihlížet neštěstí své země a svých spoluobčanů a mlčet.

Černobyl je dnes mimo jiné vnímán jako globální katastrofa. Následky byly opravdu hrozivé, převážně pro tři státy bývalého Sovětského Svazu, které byly havárií nejvíce zasaženy – pro Ukrajinu, na jejímž území byla elektrárna vystavěna, a sousední Bělorusko a Rusko. Ščerbak hodnotí tragédii z hlediska významu v dějinách svého národa a vnímá ji jako nejzávažnější událost od dob Velké vlastenecké války. Ale pokud budeme na záležitost nahlížet ze širšího úhlu pohledu, pak důsledky, které mělo lidstvo pro sebe z události vyvodit, mají jistě globální charakter.

2.1. Příčiny a okolnosti havárie

V jednotlivých oddílech autor postupně předkládá nejvýraznější momenty z černobylské historie, zachycuje tak situaci před havárií a následně po ní. V průběhu celého díla se drží jednotné koncepce: vychází jednak ze svých zážitků, ale nechává zároveň promlouvat očitě svědky událostí. Výpovědi osob, jichž se havárie dotkla, jsou prokládány nasbíranými fakty, doplňují je ukázky z dobových dokumentů (především z novin). Při čtení Ščerbakova dokumentu nás neopouští pocit, že se autor snaží odhalit nějaké tajemství. A do jisté míry je to opravdu tak, neboť kolem havárie v Černobyli panovalo po dlouhou dobu

---

⁵ Mám na mysli samozřejmě díla prozaická, neboť u poezie se takové přesahy k filozofickým otázkám jaksí předpokládají, navíc si lze jen těžko představit dokumentárně pojatou báseň.

mnoho nejasností, objevovaly se různé fámy, které často vyplývaly z obyčejné neinformovanosti či dokonce lži, kterými se někteří „zodpovědní činitelé“ snažili zabránit údajnému šíření paniky.

Střípek pravdy o tom, jaké problémy provázely stavbu elektrárny - konkrétně výstavbu jejího 5. bloku -, přinesl článek Ljuby Kovalevské, který byl otištěn krátce před havárií v listě *Literární Ukrajina (Літературна Україна)*⁶ Kovalevská byla jediná, kdo se tehdy něčeho podobného vůbec odvážil. Rubrika, ve které byl uveřejněn její příspěvek, měla sice za úkol přibližovat události ze života elektrárny, ovšem autorka ve svém článku zašla v době, kdy se upřednostňovaly zprávy „spíše radostné a pozitivně laděné“, až příliš daleko. Novinářka poukazovala na nepořádky, jaké při výstavbě bloku panovaly, uváděla kupříkladu hrozivé příklady nezodpovědnosti dodavatelů materiálů na stavbu: materiál nejenže nebyl dodáván v požadovaném množství, často se navíc stávalo, že dodané výrobky byly nekvalitní nebo vadné. K podobným „praktikám“ docházelo samozřejmě i v jiných odvětvích průmyslu, ale v oblasti jaderné energetiky je to přinejmenším zážející.

Těžko dnes hodnotit, jak bylo možné, že kompetentní místa tento problém nijak neřešila. V té době byl plán dokončení výstavby 5. bloku zkrácen ze tří na pouhé dva roky. Je možné odpověď hledat zde? Bylo důležitější zkrátka a dobře nějak dokončit plán v zadaném termínu a o to, jak samotná stavba probíhá, se již nikdo nestaral? Ščerbak se v rozhovoru s Kovalevskou snaží dopátrat odpovědí a objasnit tak nezasvěcenému čtenáři alespoň částečně příčiny, které nakonec vyústily v katastrofu do té doby nebývalého rozsahu.

Namísto toho, aby problémy začaly být zodpovědně řešeny, obrátila se dobře míněná kritika proti její autorce. Reakce na článek byly opět zcela v souladu s tehdejší dobovou atmosférou: kritika se zkrátka nepřijímala, byť by byla sebekonstruktivnější. A ten, kdo si dovilil ozvat se, byl obviněn z nekompetence, nařčen z šíření paniky a nakonec umlčen. Poukazování na negativa společnosti se nevyplácelo. Bohužel v tomto případě se krutě nevyplatilo právě varování ignorovat, neboť se zanedlouho ukázalo, jaké může mít nedodržování základních pravidel důsledky. Ščerbak tak na základě osobní zkušenosti konkrétního člověka nastiňuje některé z typických rysů soudobé společnosti a zároveň tak odhaluje i morální příčiny katastrofy.

---

⁶ Článek Kovalevské pod názvem *To není soukromá záležitost (Не частное дело)* vyšel 27. března 1986.

Příznačné pro díla zpracovávající tematiku Černobyly je, že jejich autoři nejen podávají svědectví o tom, co se stalo, ale snaží se také dopátrat příčiny tragédie. Může za výbuch reaktoru na 4. bloku Černobylské elektrárny jeho špatná konstrukce nebo je na vině spíše selhání operátorů? Na tyto otázky se snaží Ščerbak společně s hrdiny dokumentu hledat odpovědi. Podle Kovalevské byla jednou z příčin havárie dlouhodobě nepříznivá celková situace v elektrárně. Vznikla značná nerovnováha mezi vedením elektrárny a dělníky na stavbě:

„Bylo vyloučeno, aby tam někdo dostal zaměstnání ‚náhodou‘, i kdyby ten někdo byl geniální a navíc prvotřídní znalec svého oboru. Protože na ředitelství působily celé dynastie (...). Tak vznikla dokonale sebraná a stmelená ‚rodina‘ příbuzných a dobrých známých. Když se proti někomu z nich zvedly kritické hlasy, ostatní se houfně vrhali do boje a bránili napadeného, aniž by se zabývali podstatou takové kritiky.“ (Ščerbak 1990: 21)

Tato konstatování neomezují svou platnost pouze na problematiku černobylské katastrofy, ale ve své podstatě odkazují na „praxi“ typickou pro různá odvětví národního hospodářství – tím mají dané výroky platnost obecné výpovědi o existujícím režimu. Podobné poměry jistě vládly i v mnohých jiných pracovních kolektivech, ať už v dalších elektrárnách či kolchozech a podobně. Stav, jaký zavládl v černobylské elektrárně, jen jednoduše kopíroval situaci v zemi, s její nezdravou až nenormální duchovní atmosférou. Lze považovat za paradox, že v zemi dělníků, jak se Sovětský Svaz od začátku snažil profilovat, nakonec dělníci spadli na jednu z nejnižších příček společenského žebříčku. Jak jinak si vysvětlit následující slova Ljuby Kovalevské?

„Když se provinil obyčejný dělník, čekal ho trest. Když ale šlápl vedle někdo z vedení, z podnikového Olympu, nestalo se mu ani to nejmenší. Došlo to tak daleko, že lidé z vedení nemuseli řadovým pracovníkům ani odpovídat na pozdravy, mohli s nimi mluvit málem jako s otroky, urážet je a vůbec s nimi nakládat, jak se komu zlíbí. Nezdravé sebevědomí nezdravě bujelo. Byl to stát ve státě.“ (Ščerbak 1990: 21)

Žurnalistka dále v rozhovoru s autorem uvádí, že za ní zaměstnanci z podniku přicházeli do redakce, aby se svěřili a referovali o tom, co se v elektrárně děje. Vzpomíná také na to, jaký měli tito lidé strach a že si rozhodně nepřáli být jmenováni. Obávali se totiž, že by po zveřejnění svých jmen mohli mít problémy v práci nebo že by dokonce mohli o zaměstnání přijít. Přesto jim záleželo na tom, aby se veřejnost dozvěděla pravdu o poměrech na stavbě

elektrárny. Sami se otevřeně promluvit neodvažovali, ale úkolem novinářů přece je zveřejňovat nejpalčivější problémy své doby (i když by se dalo polemizovat o tom, do jaké míry měli odhalování pravdy v popisu práce novináři za minulého režimu). Ščerbak opět prostřednictvím osobního svědectví a názorů novinářky Kovalevské podává obraz o fungování sovětského zřízení, zde konkrétně ilustruje atmosféru strachu, která byla pro tehdejší společnost charakteristická.

V debatě s autorkou kritického článku Ščerbak dochází k závěru, že ve vedení elektrárny šlo především o funkce a vysoké posty než o samotný smysl práce.⁷ V černobylské elektrárně se vytvořily *de facto* dva světy – vedení na jedné straně a řadoví pracovníci na druhé – a mezi nimi vládla nedůvěra, přinejmenším ze strany dělníků k vedení. Na tomto příkladu se znovu v menším měřítku odráží jeden z problémů vládnoucího systému: ve společnosti nebyly zakořeněny základní morální hodnoty jako zodpovědnost, poctivost, dodržování zásad a vlastně ani obyčejná lidská slušnost; hodnoty, které jsou pro zdravé fungování každého kolektivu, potažmo společnosti, naprosto zásadní.

Kovalevská dále jmenuje příklady hrubých přestupků a porušování bezpečnostních předpisů v elektrárně. Bohužel se nejednalo pouze o ojedinělé příklady. Z dnešního pohledu je jen těžko pochopitelné, jak bylo možné vůbec připustit dlouhodobé porušování základních pravidel na pracovišti, kde je využíván mimořádně nebezpečný materiál a kde každé pochybení může ohrozit přinejmenším zaměstnance elektrárny. I na to dostává čtenář odpověď:

„Víš, co se dneska mezi lidmi na elektrárně říká? ‚To je jasný, každé spoléhal na to, že všechny kontrolní systémy se navzájem dublovaly. A měly lidi chránit.‘ Všichni věřili v soustavy, systémy a kontrolní okruhy. Jenže ty nakonec nikoho neochránily.“ (Ščerbak 1990: 23)

Veškeré předpisy jsou nastaveny z toho důvodu, aby zabránily možnosti vzniku nestandardních situací, které by mohly pracovníky ohrozit na zdraví nebo dokonce na životě. K tomu, aby měla tato opatření vůbec nějaký smysl, je však především nutné, aby byla dodržována a aby se rovněž k práci přistupovalo zodpovědně. Z příkladů, které Ščerbak uvádí

---

⁷ Novinářka zmiňuje například nespravedlivé rozdělování odměn, kdy nepoměrná částka byla vždy určena předně lidem ve vedoucích pozicích. Vznikl tak naprosto neúnosný stav, kdy si mocní uzurpovali pro sebe co nejvíc a dělníci, pod jejichž rukama vyrůstalo velkolepé dílo sovětské energetiky, zůstávali v pozadí. (Ščerbak 1990: 22)

a nad kterými s novinářkou Kovalevskou o situaci přemítají, tak vyplývá jednoznačný závěr: příčiny havárie jistě nelze spatřovat jen v technologických parametrech, neboť technika je vždy závislá na člověku, na jeho schopnostech, kompetenci i míře zodpovědnosti, vlastně na jeho osobních odborných i lidských kvalitách.

Při čtení Ščerbakova textu docházíme ve světle výše uvedených skutečností společně s autorem k závěru, že tragédie nebyla v žádném případě náhodnou souhrou okolností. Ve skutečnosti se jednalo spíše o logické vyústění dlouhodobého porušování předpisů a nezodpovědného přístupu. Proces výstavby i fungování elektrárny kopíroval situaci v zemi, byl odrazem jejího neudržitelného stavu i pozvolného rozkladu a havárie v Černobylu byla jeho symbolickou smutnou tečkou. Ščerbak tak podává jedno z poměrně zásadních pojetí černobylské katastrofy, když ji dává do souvislosti s celkovou společenskou a morální atmosférou konce sovětského impéria. Záměrem autora tak bylo opakovaně zdůraznit, že v nazírání problému je bezpodmínečně nutné zohlednit také etické hledisko.

2.2. Likvidace a evakuace

Ve chvíli, kdy k havárii v Černobylu došlo, bylo předně potřeba vzniklý problém urychleně řešit. Dodnes zůstává otázkou, zda byla situace vyhodnocena a řešena adekvátně. Jurij Ščerbak je jednou z osobností, která se problémem výbuchu na Černobylské jaderné elektrárně a dalšími otázkami s ní spojenými zabývala i po napsání své dokumentární prózy *Černobyl*. Jako lékaře a později poslance parlamentu jej nepřestal zajímat především dopad na zdraví lidí - jednak těch, kteří byli zasaženi radiací bezprostředně po výbuchu, ale také těch, kteří dlouho po katastrofě zůstávali žít na zamořeném území. Apeloval s některými dalšími poslanci a novináři⁸ na to, aby byla konečně odhalena pravda o Černobylu, neboť několik let po osudných událostech nebyly ještě všechny okolnosti související s havárií zveřejněny. Jako občana Ščerbaka zajímalo také to, kdo nese na tragédii hlavní podíl

---

⁸ Zde je na místě zmínit hlavně žurnalistku a poslankyni parlamentu Allu Jarošinskou, autorku dokumentární prózy *Černobyl. Přísně tajné* (Чернобыль. Совершенно секретно, 1992). Novinářka v tomto díle odkrývá kapitoly černobylské tragédie a odhaluje záměrné zamlčování pravdy o skutečném rozsahu havárie a jejích důsledcích. Situaci v Bělorusku se pak intenzivně věnoval spisovatel a po jistou dobu také kolega Jarošinské v parlamentu Ales Adamovič.

zodpovědnosti, a to hlavně z toho důvodu, aby bylo možné vyvodit patřičné důsledky a vyvarovat se tak opakování katastrof podobného dosahu v budoucnu.

Vraťme se ale k prvním okamžikům následujícím krátce po havárii. Výbuch v reaktoru způsobil ohromný požár, a ten bylo nutné co nejdříve uhasit. Jako první byla proto k reaktoru přivolána hasičská jednotka na Černobylské jaderné elektrárně, následně dorazil na pomoc i útvar požární ochrany města Pripjati. Byl vyslán zástup mladých mužů, aby odvrátil nezměrnou katastrofu, která by hrozila, kdyby se oheň rozšířil na další bloky elektrárny. Požár již totiž zasáhl i strojovnu vedlejšího 3. bloku, jenž byl v té době v plném provozu. Bylo nezbytně nutné jednat rychle, neboť práce probíhaly při mimořádně vysoké úrovni radiace.

Tyto dramatické okamžiky, které rozhodovaly nejen o dalším osudu elektrárny, jsou v Ščerbakově dokumentu zachyceny ve vyprávění majora Leonida Těljatnikova, tehdejšího velitele hasičské jednotky Černobylské elektrárny. Major popisuje hrdinný boj mladých mužů s požárem, zmiňuje jejich nezměrné pracovní nasazení a disciplínu, s jakou se hasiči nelehkého úkolu chopili. Vylíčení hrdinského činu mladých mužů jistě není samoučelné, autor novely tak chtěl vzdát hold oněm mužům, díky nimž se podařilo zneškodnit nejhorší následky tragédie. O něco podobného se pokusil například i Borys Olijnyk ve své poémě *Sedm* (Сім, 1988), na rozdíl od něj se ale Ščerbakovi podařilo vyhnout se příliš tendenční rétorice i jisté schematičnosti, ke které Olijnykovo dílo občas sklouzává.⁹ Ščerbak ve svém textu namísto patetického líčení a „pění ód na hrdiny“ upřednostňuje spíše osobní hledisko: muži likvidující požár tak nejsou pojímáni jako zbožštěné modly, ke kterým je potřeba vzhlížet, ale jako obyčejní lidé se silnými i slabými stránkami. Ščerbakův popis zaměřený především na charaktery osobností dává pasáži a potažmo převážně dokumentární novele hluboký lidský rozměr.

Podle Těljatnikova si byli všichni mladí muži údajně vědomi své odpovědnosti a mimořádnosti situace. Ovšem v literatuře často narážíme na pravý opak takového tvrzení. Těžko si lze představit, že by hasiči byli krátce po explozi reaktoru někým upozorněni na hrozící nebezpečí, když se vedení elektrárny ještě snažilo tyto choulostivé informace

---

⁹ Олійник, Б.І.1988: *Сім: Поема*. Київ: Радянський письменник

důsledně zamlčovat. Mohli se jen domnívat, že se jedná o zcela nestandardní situaci, protože měli před sebou hořící reaktor s tisíci tunami grafitu.¹⁰ Ve skutečnosti nemohl nikdo z hasičů s určitostí vědět, jak vysoké úrovni radiace jsou vystaveni a že za několik dní již někteří z nich nebudou mezi živými a další zaplatí svým zdravím. Výpovědi dalších svědků událostí, které Ščerbak ve své próze reflektuje, svědčí spíše o tom, že o radiaci neměl nikdo ani tušení. Lidé si hrozící nebezpečí buďto neuvědomovali, nebo k němu zachovávali lhostejný postoj.

Jak již bylo výše naznačeno, Ščerbak se ve svém *Černobyli* nezaměřuje jen na čistě popisné líčení událostí, nýbrž nechává své hrdiny promlouvat o konkrétních lidech, kteří se na likvidaci následků havárie podíleli. Ščerbakův text si tuto koncepci udržuje od začátku do konce. Fakta jsou předkládána buďto samotným autorem, nebo prostřednictvím vyprávění jednotlivých osob, autor nás však každou další výpovědí nenechává na pochybách, že mu nezáleží jen na co nejpřesnějším vylíčení událostí, ale že jsou to hlavně lidé, kdo stojí v centru pozornosti. Za každou upřímnou výpovědí je osud jednoho člověka a jeho neopakovatelný, nenahraditelný život. Díky citlivému přístupu, s jakým je Ščerbakův dokument o Černobyli zpracován, se můžeme vžít do pocitů lidí, kterých se havárie dotkla, a na chvíli tak prožívat jejich osobní dramata.

Mezitím co na reaktoru probíhaly nejdůležitější likvidační práce, naprostá většina řadových pracovníků elektrárny o výbuchu ještě vůbec netušila stejně jako obyvatelé přilehlé Pripjati, kteří v době havárie klidně spali. Ani na druhý den neměli ve městě o skutečném rozsahu katastrofy žádné informace, většina lidí tak trávila den obvyklým způsobem: vyrážela do práce, děti šly do školy nebo si hrály venku. Ščerbakův kritický tón dosahuje svého maxima, když autor hodnotí postoj zodpovědných míst, která občany neupozornila. Na situaci krátce po havárii vzpomíná zaměstnanec elektrárny Jurij Badajev následovně:

„Až někdy před osmou ráno přišel pokyn, že všichni mají opustit svá pracoviště a shromáždit se v prostorách civilní obrany. Pak nás odvezli domů.“

---

¹⁰ Fakt, že hasiči a vůbec všichni ti, kteří se podíleli na zneškodnění havárie, neměli jednak o skutečném stavu situace prakticky žádné informace, jednak nebyli ani z bezpečnostního hlediska adekvátně vybaveni, je doložen i v literatuře. Příkladem může být próza Aleksijevičové *Modlitba za Černobyl*, v níž autorka zachycuje svědectví mužů, především vojáků, kteří se v oněch osudových dnech likvidace následků účastnili. Situaci hasičů dokumentuje například i dílo švédského režiséra a dokumentaristy Gunnara Bergdahla *The voice of Ludmila* (2002).

Řekl jsem ženě, že se stalo něco nevídaného – pobořený blok jsme mohli sledovat přímo z oken našeho bytu. Taký jsem jí nařídil, aby děti nikam nepouštěla a zavřela okna. (...) Oficiálně takové nařízení nikdo nevydal, s těmi dětmi. To přišlo až v neděli.“ (Ščerbak 1990: 53)

Dostáváme se k jednomu z nejostudnějších momentů černobylského příběhu. Ščerbak v této části svého díla uplatňuje značně apelativní tón, když se snaží zodpovědět otázky týkající se včasného informování obyvatel a zajištění předběžných opatření. Na dokumentujícím materiálu pak dokazuje, že vedení elektrárny mělo potřebné informace k dispozici, přesto nijak nezasáhlo.¹¹ Co bylo důležitější než zdraví spoluobčanů? Mnoho otazníků visí i nad samotnou evakuací obyvatel. Proč bylo nutné čekat více než den, než byla evakuace zahájena? Jistou odpověď na tuto otázku dostáváme o několik stránek později. Na základě získaných faktů a výpovědí očitých svědků autor opět vyvozuje nelichotivé závěry o systému fungování sovětské společnosti. Některé z negativních jevů autor přímo pojmenovává, jiné z textu bezděčně vyplývají – charakteristické bylo v souvislosti s havárií především zamlčování pravdy a naopak šíření dezinformace a lži. Ščerbak uvádí jeden typický příklad za všechny, ze kterého jasně vyplývá, že funkcionáři v Pripjati i v Kyjevě jednat mohli, ale neučinili tak. V dokumentu zveřejnil dopis od bývalých obyvatel Pripjati:

„Protože z titulu své profese jsme skutečnou úroveň radiace v okolí elektrárny znali, zavolali jsme na štáb civilní obrany města a zeptali jsme se: Proč nevydáváte instrukce o tom, jak se v těchto podmínkách starat o děti?

Odpověď byla jednoznačná: Do toho vám nic není... veškerá rozhodnutí budou přicházet z Moskvy...“ (Ščerbak 1990: 66)

To je odpověď všem rodičům, kteří v oněch osudných dnech zbytečně riskovali zdraví svých dětí, neboť nevěděli, že je nebezpečné pouštět je hrát si ven. Protože nebylo možné říct pravdu „obyčejným lidem“ dříve než se ji dozvědí ti na „vyšších místech“, kteří teprve pak budou moci rozhodnout, co je vhodné zveřejnit a jak dále postupovat.¹² Zodpovědnost

---

¹¹ Ščerbak zmiňuje hlavně ředitele elektrárny Brjuchanova, který informace o skutečném stavu věcí měl a také věděl, nakolik je situace vážná. Brjuchanov byl posléze odsouzen k deseti letům v soudním procesu s viníky havárie na Černobylské jaderné elektrárně. (Ščerbak 1990: 68)

¹² Už 1. května však byly „vybrané“ děti a jejich babičky na příkaz vysoce postavených funkcionářů vyvezeny na Krym, tedy do dostatečné vzdálenosti od epicentra katastrofy (šlo o vnoučata těchto funkcionářů). (Ščerbak 1990: 66)

za zdraví svých spoluobčanů nebyla na prvním místě, hlavní byla poslušnost, povinnost oddaně sloužit a vyplňovat příkazy nadřízených. Provést nezbytně nutná opatření je možné teprve poté až to bude oficiálně schváleno a nařízeno.

Z citovaného dopisu vyplývají další projevy nezodpovědnosti ze strany vedení elektrárny. Vyšla například najevo naprostá nepřipravenost na havarijní stav. Chyběla nezbytná měřicí technika a kontrolní aparatury, které byly k dispozici, byly nepoužitelné. O tom, jak vysoká je ve skutečnosti úroveň radiace, vědělo jen pár zasvěcených. Městem vládla atmosféra utajování, což ovšem na druhé straně vyvolávalo mezi lidmi obavy a napomáhalo šíření různých fám. Ljubov Kovalevská na tehdejší situaci (několik dní poté, co opustila Pripjať a odjela ke známým do Kyjeva) vzpomíná takto:

„Bylo mi hrozně líto lidí, co museli číst noviny. Protože noviny nemluvily pravdu. S něčím takovým jsem se bezprostředně setkala snad poprvé... Znáť důvěrně skutečnost, a k tomu číst ty falešně bodré články – byl to strašný otřes, člověku se z toho dělalo nanic...“ (Ščerbak 1990: 64)

Ščerbaka, vzděláním lékaře, ovšem nejvíce pohoršuje fakt, že mezi těmi, kdo mlčeli a nijak se nesnažili upozornit na značně znepokojivou radiační situaci, byli také lékaři. Ostří své kritiky zaměřuje konkrétně například na lékaře pripjaťské polikliniky, kteří měli možnost setkat se již po několika hodinách po havárii s prvními případy těžce ozářených. Ti, jejichž povoláním a posláním je péče o zdraví lidí, selhali, a jednali tak v rozporu s Hippokratovou přísahou.

V této části autorův kritizující tón přerůstá až v jakousi obžalobu. Takovému vyznění je uzpůsoben i styl, jenž Ščerbak používá – dokumentární a vyprávěcí technika dostává výrazně emoční ladění. Tomu odpovídá i osobní úhel pohledu, z jakého jsou události a problémy převážně pojednávány, autor se zde hojně obrací k vlastním zkušenostem, zážitkům a vzpomínkám, na jejich podkladě pak situaci analyzuje. Ščerbak odhaluje například další znepokojivou pravdu o tehdejší společnosti: nejvyšším zákonem není zodpovědnost, snaha jednat v souladu se svým svědomím a povinnostmi, nýbrž vždy a za každých okolností poslouchat příkazy „shora“, byť by byly sebenesmyslnější a v rozporu i s tou nejzákladnější představou o morálce. Ukazuje se, jak nehumánní principy ve skutečnosti ovládaly odlidštěný sovětský systém.

Rozhodnutí o evakuaci bylo nakonec veřejně oznámeno v neděli 27. dubna. Hlášením místního rozhlasu byli občané Pripjati vyzváni k tomu, aby se připravili k odjezdu z města – vzali si s sebou nejnnutnější věci, doklady a zásoby potravin. Evakuace měla začít ve 14.00. Teprve v této chvíli se měli obyvatelé dozvědět, že se stalo něco mimořádného. A měli jen několik hodin na to, aby se připravili.

Autor popisuje vypjaté chvíle oněch několika hodin, a to jak z pohledu těch, kdo evakuaci organizovali, tak z pohledu těch, kdo jí byli podrobeni. Ščerbak se zaměřuje především na vylíčení neklidné atmosféry, jaká se tehdy Pripjati zmocnila. Na jedné straně se mezi obyvateli města pochopitelně rozhostil všeobecný zmatek a nejistota, na druhé straně se mnozí lidé nacházeli ve stavu šoku nebo útlumu. V podstatě všichni vyprávějící se však nakonec shodují na tom, že evakuace proběhla mimořádně rychle, bez nějakých výraznějších známek paniky.

Stejně jako v jiných částech díla se i nyní Ščerbak nezapomíná blíže zaměřit na pocity konkrétního člověka. Drama lidí v neobvyklé situaci je vylíčeno prostřednictvím osobních zповědí přímých účastníků. Hrdinové dokumentu promlouvají o mimořádně vypjatých okamžicích, které předcházely samotné evakuaci: během několika hodin si museli sbalit jen ty nejnnutnější věci na cestu, a doslova tak „nacpat svůj život do dvou tašek“, protože na víc nebyl ani čas ani prostor. Z toho důvodu nebylo lidem často umožněno vzít si s sebou ani to nejpotřebnější (v paměti některých tak utkvěly například prázdné dětské kočárky, které zůstávaly stát před vchody domů). Většina vzpomíná, jak si ve spěchu a zmatku balili oblečení, jídlo na nejbližších několik dní, doklady, léky. Lidé byli onoho dne vystaveni neuvěřitelnému tlaku. Scénář událostí několika hodin po vyhlášení evakuace nabral velice rychlý spád: sbalit si věci, vyjít před dům, kde už čekají připravené autobusy, nahlásit své jméno na seznam cestujících, nasednout do autobusu a nechat za sebou svůj domov.

Ačkoli v dokumentu – ať už filmovém nebo literárním – není nikdy dost dobře možné zvěčnit a předat osobní zkušenost, přesto se o to jejich tvůrci a autoři nepřestávají snažit. Ščerbak události spojené s evakuací nezachycuje pomocí objektivního a podrobného popisu, situace je podána spíše prostřednictvím těch detailů, které zaznamenala a uchovala paměť jednotlivých osob, které v jeho dokumentu figurují. Ščerbak tyto útržky vzpomínek využívá k vylíčení atmosféry událostí, můžeme tak sledovat, jaké myšlenky se lidem v mimořádně těžkých chvílích honily hlavou, jaké prožívali emoce, zda pociťovali strach, nebo

naopak naději v očekávání blízkého návratu. Z celkového obrazu evakuace, jaký Ščerbak z jednotlivých úlomků lidské paměti a vzpomínek skládá, vyvstává do popředí především překotnost událostí a všeovládající nejistota. Výsledný dojem chaosu a neustálých zmatků je ještě zesílen, když autor zvětčuje okamžiky následující po evakuaci Pripjati. Lidé byli rozmístěni v blízkých poleských vesnicích: děti byly rozvezeny do pionýrských táborů, mnoho evakuovaných odjelo k příbuzným. Jelikož bylo vysídlení provedeno poměrně narychlo a v krátkém časovém úseku, neobešlo se samozřejmě bez organizačních problémů. Mnoho lidí ztratilo své příbuzné. Často – a nejen u Ščerbaka - se hovoří o případech, kdy zejména staří lidé odmítali své domovy opustit. Autor uvádí jako příklad situace, kdy někteří starší občané neuposlechli výzvy k evakuaci a doslova se „zabarikádovali“ ve svých bytech a domech. Z města a okolních vesnic byli pak vyváženi až za několik dní po havárii.

V souvislosti s evakuací ale i s černobylskou tragédií obecně stojí za zmínku ještě jeden významný moment. Evakuace byla v myslích mnohých, především starších lidí nerozlučně spojena s válkou. V literatuře s tematikou Černobylu je tento aspekt opakovaně zdůrazňován, často je uváděn do souvislosti právě se starými lidmi, kteří válku zažili a nyní se jim díky evakuaci vybavují dávné vzpomínky na válečné útrapy.¹³

Stejně jako 2. světová válka byla pro 20. století významným historickým milníkem, chápe Ščerbak i havárii na Černobylské elektrárně jako rozhodující zlom v životě svého národa. Katastrofa, ke které v Černobylu došlo, a s ní spojená evakuace tak není jen osobním traumatem lidí, kterých se přímo dotkla, nýbrž je to zároveň výrazný a tragický mezník, který se nesmazatelně zapsal do dějin několika národů a kterým začíná nová historická epocha. Tento svůj pohled předkládá již v úvodu dokumentu a dalo by se říci, že nás tato myšlenka provází celým textem. Takové pojetí potvrzují i ti, kteří byli přímými účastníky událostí oněch dubnových a květnových dní:

„Byl to nápor na nervy, všechno to dost připomínalo válku. A už to tak asi bude platit vždycky – alespoň mezi námi z městského výboru Komsomolu: dělíme život na období před válkou a

---

¹³ Toto se objevuje hojně u běloruských autorů, například u Alese Adamoviče v jeho filmovém scénáři *...Ta hvězda se jmenuje Černobyl* (...Имя сей звезде Чернобыль, 1987) nebo ve vyprávění hrdinů dokumentu Světlany Aleksijevičové *Moditba ze Černobyl*.

po válce. *Když o něčem říkám, že to bylo před válkou, znamená to, že se to událo před 26. dubnem 1986. Je to zkrátka mezník.*“ (Ščerbak 1990: 59; vyprávění Anelije Perkovské)

Ščerbak se ve svém vyprávění vrací zpět do zóny: popisuje město několik dní po tragédii jako město bez lidí, kde se potulují opuštěná zvířata, kde se namísto maminek s kočárky pohybují vojáci v respirátorech. Tento bezútěšný obraz lidmi opuštěného města je doplněn o zástupy obrovského množství techniky, která byla do oblasti soustředěna k nutnému odstranění následků havárie. Dále v dokumentu promlouvají představitelé různých profesí, kteří se za mimořádně kritických podmínek a při vysokých úrovních radiace na likvidaci podíleli – studenti, lékaři, vojáci i příslušníci tehdejší milice, tím se autor snaží čtenáři zprostředkovat co nejkomplexnější představu „zóny“ po katastrofě.

V jedné ze závěrečných kapitol autor obrací svou pozornost k situaci v Kyjevě, kde se díky nedostatku informací začaly šířit různé podivné zvěsti, neboť bezprostředně po havárii noviny o událostech v Černobylské elektrárně a jejích následcích buďto mlčely, nebo podávaly jen kusé a zkreslené zprávy. Přestože ve městě nakonec nezavládla všeobecná panika, strach obyvatel z radiace byl obrovský a mnozí lidé se snažili uchránit sebe a své děti tím, že z města utíkali. Vlaky jezdily přeplněné. Stály se ohromné fronty jak na nádražích, tak u pokladen Aeroflotu. Dařilo se zvláště spekulantům, kteří prodávali lístky za několikanásobně vyšší ceny.

Ščerbak se ve své dokumentární novele snažil nejen zobrazit následky havárie, ale dopátrat se i jejích prvotních příčin. K rozluštění některých závažných otázek mu dopomáhaly jak výpovědi očitých svědků, tak názory zástupců odborné veřejnosti, například lidí z oboru jaderné energetiky. Jedním z nich byl i akademik Valerij Legasov.¹⁴ V rozhovoru s autorem dochází akademik k závěru, že problém Černobylu není jen čistě technologickou záležitostí, ale má především etický rozměr. Legasov dokázal přímo pojmenovat to, co ze Ščerbakova textu bezděčně vyplývá: za nedostatkem zodpovědnosti, porušováním bezpečnostních

---

¹⁴ Valerij Legasov působil v Kurchatovově institutu pro atomovou energii; v roce 1986 byl jedním z odborníků, kteří byli povoláni do Pripjati, kde byl následně jmenován členem vládní komise ustavené k likvidaci následků havárie. Při druhém výročí černobylské katastrofy Legasov spáchal sebevraždu. (Ščerbak 1990: 124-125, 133)

předpisů a nedbalostí je absence etických zásad. Kapitulu bychom mohli uzavřít citací Legasova:

„Mám takový dojem, že univerzálním klíčem ke všemu co se dnes u nás děje, je po dlouhou dobu zanedbávaná úloha mravních principů, úloha našich dějin, naší kultury. To vše tvoří jeden jediný řetěz. Když pak část lidí na svých místech jednala málo zodpovědně nebo dokonce nekvalitně, vytvářela v onom řetězu slabý článek. Slabým článkem může být dokonce jeden jediný pracovník – a řetěz stejně praskne.“ (Ščerbak 1990: 128)

3. Volodymyr Javorivskij – Marie z Černobylu

Ve své době patřil k hojně překládaným dílům román ukrajinského spisovatele a novináře **Volodymyra Javorivského** *Марія з полином у кінці століття* z roku 1987 (v češtině vyšel v roce 1990 pod názvem *Marie z Černobylu*). Sám autor jej vzhledem ke kompozici díla nazývá „videorománem“. Jednotlivé kapitoly mají působit jako filmové záběry, pomocí nichž autor může v rychlém sledu pozorovat osudy jednotlivých postav. Díky této neotřelé kompozici působí dílo poměrně dynamicky a v jistém smyslu tak má opravdu působivost filmových záběrů. Právě tento aspekt se ale stal terčem kritiky, dílu byla vytýkána také eklektičnost kompozice i celková nedomyšlenost. Mnoho nedostatků bylo jistě částečně způsobeno tím, že román byl vytvořen poměrně záhy po havárii, čímž však Javorivskij na druhou stranu prokázal novinářskou pohotovost. (Pospíšil 2001: 293)

I pro Javorivského je v případě jeho černobylského románu příznačná jistá fragmentárnost textu, podobně jako je tomu u Ščerbaka, což díla obou spisovatelů v tomto ohledu spojuje. Javorivského *Marie z Černobylu* se však nesnaží být publicistickým dílem, naopak je viditelná snaha vytvořit dílo komplexnějšího charakteru, zasadit osudy hrdinů do širšího rámce, který nebude vymezen jen katastrofou a jejími následky. Ve srovnání se Ščerbakovým *Černobylem* je patrný rozdíl v žánru, převážně publicistické zpracování tematiky se tak ještě více přibližuje uměleckému textu - Javorivského dílo lze označit za polofiktivní román. Postavy i některé z událostí jsou smyšlené, ve většině případů jsou ale inspirovány skutečností, neboť i Javorivskij sbíral materiál ke knize přímo „na místě“. Byl tedy s fakty dobře obeznámen, ale nakládá s nimi spíše volně.

Jak již bylo naznačeno, román se odehrává přímo v centru dění, a to jak z hlediska lokalizace (černobylská elektrárna, přilehlé město a vesnice), tak časově (začátek je zasazen do období několika málo dnů před havárií). V románu není přímo zmiňován název elektrárny ani města, které se v jeho bezprostřední blízkosti nachází. Čtenář přesto může na základě různých „indicií“ vytušit, že se jedná právě o Černobylskou elektrárnu a město Pripjat.

Autor v textu prolíná dvě hlavní dějové linie – jednou z nich jsou okolnosti provázející výbuch na (černobylské) elektrárně, druhou linii tvoří osudy příslušníků rodiny Myrovyčů. Obě linie jsou volně propojeny především jednajícími osobami, přičemž děj

určující jsou spíše příběhy jednotlivých hrdinů, události v elektrárně pak vstupují do děje v souvislosti s těmito postavami. Dvě hlavní roviny příběhů mají množství odboček, které však nepůsobí jen jako pouhá „výplň“ textu, ale mají vždy svůj konkrétní význam. Jedná se například o různé peripetie a zápletky v osobních vztazích, které napomáhají představit hrdiny příběhu z jejich lidské stránky. Dále se zde objevují poměrně časté narážky na realitu sovětského systému, jejichž účelem je přibližovat atmosféru rozpadajícího se impéria i nastupující *glasnosti* a *perestrojky*. Pro černobylskou dějovou linii je ústředním bodem výbuch v elektrárně, ke kterému samotné události směřují a který je rovněž od počátku naznačován různými symboly a narážkami (viz kapitola 3.6. Symbolika). Do příběhu členů rodiny Myrovyčů jsme uvedeni v momentu smrti Mariina muže Ivana. Pro rodinu je Ivanův pohřeb příležitostí, kdy se mohou všichni pohromadě sejít, protože většina dětí se z rodné vesnice odstěhovala do města a na přílišné navštěvování není v běhu každodenních povinností a starostí čas.

Využití dvou souběžných a navzájem propojených dějových linií Javorivskému umožňuje sledovat zároveň osudy jednotlivých postav i dění v elektrárně, čemuž napomáhá i zvolená kompozice „filmových“ záběrů. Tohoto prostředku autor využívá také k tomu, aby zdůraznil přelom v životě hrdinů, který do něj katastrofa vnesla. Kapitoly popisující stav před havárií jdou v pomalém sledu, den před havárií jsou zpomalené, zvolněné, autor popisuje atmosféru, zaměřuje svůj objektiv na jednotlivé postavy, jako by se nám snažil ukázat poslední běžný den v jejich životě, protože pak už bude všechno jinak. Chvillemi máme dokonce pocit, jako by se čas zastavil. Tento způsob podání vytváří ostrý kontrast s dalšími kapitolami – po havárii už jdou jednotlivé „záběry“ za sebou v rychlejším sledu, kapitoly se zkracují. Javorivskij dále sleduje osudy lidí ve městě i na vesnici, kompozice je stále roztříštěnější, ovšem na druhou stranu působí dynamičtěji. Autor pomocí těchto prostředků dokázal vystihnout fakt, že výbuch na elektrárně znamenal důležitý zlomový okamžik.

3.1. Postavy románu

Jednou z postav románu a svým způsobem i jeho hlavní hrdinkou je Marie, jak napovídá sám název. Marie Myrovyčová je stará venkovská žena, matka pěti dospělých dětí žijící ve vesnici Hradiště nedaleko atomové elektrárny. Elektrárna pak výrazněji vstupuje do děje právě tehdy, když jsou postupně představovány některé z Mariiných dětí, jejichž život je s elektrárnou nerozlučně spjat. Marie je typickou představitelkou moudré ženy, zosobňující trpělivost a laskavost, což potvrzuje i její přesvědčení, že „ženská musí umět odpouštět, každéj vztek přemoct láskou“ (Javorivskij 1990: 34).

Všechny Mariiny děti, až na nejmladšího, hluchoněmého Fedira, žijí ve městě. Postavou nejmladšího syna jako by chtěl autor posílit dojem, že na vesnici zůstávají jen lidé staří, nemocní nebo nějakým způsobem slabí (viz následující kapitola). Jedinou dcerou v rodině je Odarka, která představuje stejně jako její matka zosobnění trpělivosti a nesobecké lásky. „Daročka je ztělesněním tiché pokory“. (Javorivskij 1990: 222) Obě ženy i podobně chápou utrpení a těžké životní překážky, ty přijímají pokorně jako nutnou součást svého údělu, a útrapy překonávají s odpuštěním a láskou. Syn Hryhorij je kapitánem požární služby. Už v začátcích románu je možné vytušit, že Hryhorij později sehraje důležitou úlohu – jako hasič bude totiž mezi prvními povolán k hořícímu reaktoru. Na jeho postavě tak Javorivskij demonstruje osud mnoha mladých mužů, kteří se podíleli na zneškodnění následků havárie a následně na to doplatili zdravím či životem.

Výrazněji do děje zasahuje především syn Mykola se svou rodinou. Mykola má se ženou Ludmilou dvě děti, Olesju a mladšího Tarasika. Syn bývá často nemocný, má vrozenou srdeční vadu (je naznačeno, že jeho nemoc by mohla mít souvislost s negativními účinky záření, protože otec pracuje u reaktoru). Chlapcovo chabé zdraví je na druhou stranu vyváženo zvláštním uměleckým nadáním.

Ludmila je vedle Marie a dcery Odarky nejvýraznější ženskou postavou. Její povaha je však zároveň s mírnou náturou Marie a Odarky v kontrastu. Ludmila se zdá být typickým „produktem“ své doby. Díky ní má rodina byt, auto, barevnou televizi, děti chodí módně oblečené. Ona zařizuje vše, co je třeba, stojí ve frontách, běhá, shání, aby rodině přilepšila. Cítí se vyčerpaná a nespokojená. Její manžel žije hlavně prací a běžné denní starosti nechává

na své ženě, což je pak častou příčinou jejich sporů. Jedná se o energickou ženu, která ráda přitahuje pozornost mužů, zároveň si ovšem začíná uvědomovat, jak pomalu stárne, a snaží se proto ještě zachytit vše, co jí život může nabídnout. Mykola je oproti své ženě popisován jako unavený, „ušlápnutý“, předčasně zestárlý muž. Manželce se neumí vzepřít, snaží se vyhýbat konfliktům, proto se jí často raději podřizuje.

„Mykola si na její věčné výčitky zvykl, zvykl si neposlouchat je. Tím spíše teď. Dívá se na otce a vyčítá si, že sem nepřijel minulou neděli, nerozloučil se, že místo návštěvy u otce si šel raději přivydělat na zvláštní směnu do kolchozu. Peníze, pořád jenom peníze!“ (Javorivskij 1990: 22)

Ve scénách ze života Mykolovy rodiny je nejvíce cítit to, co by se dalo nazvat sovětská realita všedního dne. Pro Ludmilu jsou v životě důležité hodnoty především v materiálním smyslu. Také kvůli penězům šel Mykola pracovat na elektrárnu, kromě toho chodí na různé „melouchy“, aby mohl rodině přilepšit. V konečném důsledku vychází najevo, že spokojen není ani jeden z manželů. Mykola si to uvědomuje právě na otcově pohřbu, ve chvíli určené k přemítání o životě. Jako by až tváří v tvář smrti měl člověk možnost zamyslet se nad věcmi, které jinak v toku všedních dní zůstávají stranou. V neustálé honbě za něčím - penězi, pracovními úspěchy, společenským uznáním - lidé často zapomínají na to, co je opravdu důležité. Jasně kontury dosavadního života se najednou začínají před Mykolovým očima rozmývat, přicházejí pochybnosti, určitá rezignace a smutek.

Nejstarší syn Olexandr Myrovyč v románu představuje typ cílevědomého a váženého muže, jehož jméno a tvář jsou všeobecně známy, Olexandr je totiž tvůrcem projektu reaktoru v nedaleké elektrárně. Olexandrovi k úspěchu dopomohla epocha mírového využití atomu - se stále rostoucími nároky na spotřebu energie se hledají nové možnosti, jak energii co nejjednodušším způsobem získat. Návrh Myrovyčovy skupiny byl vybrán jako nejlepší, protože se ukázal jako nejméně nákladný, nevyžadoval totiž stavbu zařízení pro případ havárie. Právě zdánlivé přednosti projektu se však v konečném důsledku ukázaly jako nešťastné.

Sám autor návrhu o svém řešení zpočátku pochyboval. Ale protože s výstavbou nové elektrárny se spěchalo, bylo uděláno vše pro to, aby byl projekt reaktoru co nejdříve uveden do praxe. Nová elektrárna navíc měla vyrůst v Olexandrově rodném kraji, což chápal jako

šťastnou souhru náhod. S rostoucím úspěchem a s přidělenými vyznamenáními Olexandr pochybovat přestal. Reaktory podle jeho návrhu fungují v mnohých dalších elektrárnách v zemi, vyrábějí obrovské množství energie, i když „*menší technologické závady se samozřejmě čas od času vyskytnou*“ (Javorivskij 1990: 9). Už v úvodu je tedy autorem jasně naznačeno, v čem spočívá „kámen úrazu“. Od začátku je tak neodbytně přítomen stín pochybnosti, ačkoli samotné havárii prozatím nic nenasvědčuje. Ten je dále pozvolna umocňován symboly věštícími neštěstí (viz dále kapitola 3.6.) a dalšími přímými náznaky.

Olexandrova manželka Olga je lékařka, na moskevské klinice je vedoucí oddělení pro nemoci z ozáření. Na Ivanově pohřbu si všimne nezvyklé barvy Mykolova obličeje a naléhá na něj, aby se nechal u ní na klinice vyšetřit. Olga má podezření, že dlouhodobá práce u reaktoru již stačila zanechat na Mykolově zdraví následky. Její muž, vědec, je však nezvratně přesvědčen o tom, že jeho manželka je zbytečně přestrašená a přidává svou obvyklou průpovídku o tom, že „*pracovat u reaktoru je bezpečnější než pálit kořalku*“ (Javorivskij 1990: 30). Těžko říct, zda jeho nezlomné přesvědčení vychází z vlastního sebevědomí jakožto uznávané vědecké autority nebo spíše z neschopnosti uvědomit si veškeré důsledky, které s sebou „atomový věk“ přináší.

Každá z hlavních postav představuje vždy určitý typ. V románu vystupují výrazné ženské postavy, na nichž autor demonstrovuje různé charaktery: moudrá a milující Marie, pokorná Odarka, rozumná a úspěšná Olga. Tyto hrdinky jsou přes zřejmou autorovu snahu vykresleny poměrně jednostranně, až zjednodušeně schematicky, v kontrastu k nim pak stojí Ludmila, ve které se Javorivskému naopak podařilo vylíčit uvěřitelný ženský typ. Ludmila není nahlížena jen jako energická a atraktivní žena, jsou zdůrazňovány i nelichotivé stránky jejího charakteru. Ženské postavy lze spojovat spíše s onou „civilní“ linií románu, zatímco u většiny mužských postav – s výjimkou hluchoněmého Fedira - je od začátku zřejmá souvislost s děním v elektrárně. Nejvýrazněji do děje v tomto smyslu zasahují dva nejstarší Mariini synové – přemýšlivý Mykola a úspěšný Olexandr. Oba jsou nadšenými obdivovateli možností atomové energie. Zatímco Mykola ke své práci přistupuje s určitým respektem, jeho sebevědomý bratr namísto pokory uznává spíše princip převahy člověka nad technikou.

3.2. Město vs. vesnice

Samotný děj se začíná odvíjet na hradištském hřbitově, kde jsme svědky kopání hrobu pro Ivana Myrovyče, Mariina manžela. Pro vyznění románu je příznačné, že děj začíná právě na místě posledního odpočinku. Hřbitov je jednak nerozlučně spojován se smrtí, a plní zde tak na jednu stranu úlohu jakési předzvěsti budoucí katastrofy, na druhou stranu je to místo, na kterém se rodiny scházejí při loučení s nebožtíkem a následně při každém výročí, aby zavzpomínaly na své zemřelé příbuzné. Hřbitov lze tedy v tomto kontextu chápat i jako symbol rodinné sounáležitosti, což je právě pro tento román typické.

Autor v začátku zároveň obrací čtenářovu pozornost na zvláštní ukazatel, který se na hřbitově nachází. Cedula vytvořená ze staré poznávací značky nákladního auta byla přibita na starou borovici. Motiv předzvěsti neštěstí je tak jakoby posilován i zlověstnou symbolikou tohoto ukazatele.

„Někdo ji z jedné strany nedbale osekal sekyrou, zaostřil do tvaru šipky a napsal červenou barvou: Hradiště. Lajdáka, který to dělal, jistě nenapadlo, že tento podomácku vyrobený ukazatel připomíná jakýsi podivný kříž z živé borovice a mrtvé šedé desky.“
(Javorivskij 1990: 5)

Jakoby se zde protínaly dva světy: starý patriarchální svět vesnice se svými hřbitovy, letitými borovicemi a hodnotami. Na druhé straně pak moderní svět, který je v románu představován městem, průmyslem apod. Střet a jistý konflikt těchto dvou světů tvoří jednu z myšlenkových osnov románu. Naprosto odlišná je i „dynamika“ těchto dvou míst – vesnice zůstává téměř nezměněná v průběhu let, je pro ni příznačný jakoby zpomalený běh času, až jakási strnulost, zatímco město je typické svým neustálým rozvojem a jakoby zrychleným během času. Město se stále mění, rozrůstá se o nové domy i celá sídliště, staví se obchody, zakládají se parky a dětská hřiště.

S městem je samozřejmě nerozlučně spojena i elektrárna – ta je v textu přítomna již od prvních kapitol, nejdříve v drobných narážkách vesničanů. Mladí lidé z místní obce tam často odcházejí za lepším výdělkem, město totiž lépe splňuje požadavky současného člověka. Ty jsou představovány hlavně hmotnými statky v podobě dovozového oblečení, barevné

televize nebo nového „žigulíka“. V širokém okolí, kde převládají „neperspektivní“ vesnice, je práce v elektrárně považována za nejlepší pracovní příležitost.

„Město bezohledně odvádí mladé lidi z okolních vesnic, a to vesnicím přirozeně neprospívá, nápadně pustnou, některé z nich už nemají žádné vyhlídky do budoucnosti, ale ... město každou hodinu posílá do energetického systému čtyři milióny kilowattů. To není maličkost. Doplácí na to ovšem opět vesnice.“ (Javorivskij 1990: 13)

Ze způsobu, jakým se autor k městu s jeho „hodnotami“ staví, zřetelně vyplývá jeho negativní postoj. Vesnice pustne na jeho úkor, což se prozatím projevuje hlavně odlivem mladých za prací. Město se svou elektrárnou se později stane i příčinou úplné zkázy vesnic, které se v jejím okolí nacházejí. Priority jsou však nastaveny jasně: země potřebuje energii, proto je nutné stavět další a další elektrárny, k nim je potřeba přistavět město, aby bylo kam ubytovat mladé pracovníky. To, že na to doplácí vesnice, je pouze druhotný problém.

Město láká mladé lidi za prací, také muži pracující v elektrárně jsou považováni za dobrou partii. Vesnice tak pomalu vymírají, protože mnoho žen se za nimi stěhuje do měst. Když dva opilci kopou hrob pro starého Myrovyče, postěžují si na to, že ve vsi již téměř nejsou mladé ženy. Už na začátku je zároveň naznačeno, že práce v elektrárně s sebou přináší i jednu značně nepříjemnou stránku. Práce se totiž negativně odráží na zdraví lidí [„— říká se, že těm u reaktorů rychle řídne krev...“ (Javorivskij 1990: 7)]. Informace z úst dvou vesnických opinců sice nemusí být směrodatná, na druhou stranu je to první příznak něčeho negativního.

Vylidněná vesnice pravidelně ožívá, jen když přijíždějí víkendoví hosté z města. Obyvatelé Kyjeva si v Hradišti kupují staré domky a využívají je k tomu, aby se alespoň na pár dní mohli vyhnout ruchu velkoměsta, uchýlit se do tichého lůna přírody a užít si zde čerstvého vzduchu a lesa. Chataři ale do poklidného života vesnice nezapadají: jejich nevkusně upravené domy natřené křiklavými barvami nebo honosné moderní novostavby výrazně narušují kolorit patriarchálního prostředí. Nehodí se sem ani betonové garáže, kam majitelé domků ukládají své žigulíky a nehodí se sem ani oni sami. Vesničané je považují za cizí živel, stejně jako jsou jim cizí měšťácké hodnoty.

„Většinou nepřinášejí do těchto vesnic ani kulturu, ani povznesení, ani nové možnosti, přinášejí jen chatařskou lenost, morální úpadek velkých měst a civilizace. (...) Jsou zde cizí, nemají tu kořeny, chybějí jim opravdové životní zájmy. Jejich chatařské působení neposiluje sepětí vesnice se současností, neoživuje ji – naopak, utvrzuje ji v její neperspektivnosti.“ (Javorivskij 1990: 58)

Naopak město jako takové Javorivskij popisuje jako idylické místo. V románu sice není nikde přímo pojmenováno, většinou se o něm mluví jako o „městě zaměstnanců atomové elektrárny“ nebo jako o „městě energetiků“ atp., přesto na základě popisu je jednoznačné, že se jedná právě o Pripjať. Na první pohled je zde všechno tak, jak by mělo být: město bylo postaveno teprve před několika málo lety v souvislosti se stavbou elektrárny. Kolem dokola je obklopeno loukami a lesy, které jsou plné darů místní přírody: rostou zde houby, lesní jahody, maliny a borůvky. Řeka zase láká k lovu ryb. Kromě okolní přírody a stále se rozvíjející výstavby bytů a moderních sídlišť mají obyvatelé k dispozici navíc téměř dokonalou infrastrukturu služeb.

„Město zaměstnanců atomové elektrárny. Mladé, zpovzdáli dokonce romantické, jako by ani nezapustilo své kořeny do této země, ale vznášelo se nad ní (...). Je tak mladé, že ještě ani není vyznačeno na všech mapách. Jeho obyvatelé nemají starosti s opravami bytů a domů, všechny stavební výdaje jdou na budování nových sídlišť a úpravu jejich okolí.“

Toto město existuje jen proto, že nedaleko od něj, v betonových svěracích kazajkách, divoce pracují čtyři atomové reaktory, z každého z nich tryská hodinu co hodinu do energetického systému země milión kilowattů. Tato energie je neobyčejně levná, reaktory tiše supí v betonových truhlách, nečadí, nežerou uhlí ani naftu. Atomová elektrárna je čistá a svým způsobem dokonce krásná. Město jako by o její přítomnosti ani nevědělo. Všichni zaměstnanci, jen co přestoupí práh, se převlékají do bílých kombinéz, bílých bot, bílých čapek, bílých rukavic.“ (Javorivskij 1990: 12-13)

V podobně romantickém duchu jako město je líčena i samotná elektrárna. Zdůrazňují se pozitivní rysy, především schopnost elektrárny vyrábět obrovské množství energie s vynaložením minimálních nákladů. Atomový gigant tak splňuje požadavky lépe než například tepelné elektrárny, vzduch navíc není znečišťován kouřem z komínů, do řeky nejsou vypouštěny žádné zplodiny. Existence elektrárny jako by vůbec nebyla v rozporu s okolním prostředím, její dokonalá čistota je zdůrazněna popisem pracovního prostředí, ve

kterém se zaměstnanci pohybují. Jako bychom před sebou ani neměli mohutný průmyslový komplex, ale nemocniční sterilní prostředí.¹⁵

Teprve s postupem času vystupují na povrch nejdříve nejasné, přesto negativní rysy města i elektrárny. Začínají se objevovat první varovné signály nasvědčující tomu, že se blíží něco strašného. Poprvé těsně po tom, co se rodina rozchází domů po otcově pohřbu:

„(...) Hryc nasedne, bratři ho ještě postrčí, motocykl zaburácí, nadskočí na kořenech a vyřítí se kupředu. U hřbitova se zastavil, přešel světlem po křížích a zmizel v lese, za kterým přízračně svítilo město.“ (Javorivskij 1990: 39)

3.3. Před havárií

Nemáme čas přemýšlet a přeplňujeme svůj mozek informacemi.

Nemáme si kdy oddychnout, uvolnit se, a tak se opjíme.

Nemáme čas vychovávat děti a svou vinu si před nimi vykupujeme japonskými magnetofony, džínsami, okázalými svatbami, družstevními byty.

(...)

Nestačí nám energie – rozštěpíme jádro.

Právě jsme se rozhodli vykonat něco dobrého, věčného, zásadního – a u lůžka už nám stojí smrt.

(Javorivskij 1990: 85)

Období několika dnů před havárií se nese v duchu jarní idyly. Příroda se probouzí ze zimního spánku, radost z příchodu jara je navíc podpořena slavnostní atmosférou blížících se prvomájových oslav. Lidé v této době chodí chytat ryby nebo se věnují svým zahrádkám. Vše zkrátka probíhá v zaběhnutých kolejkách a nic nenasvědčuje tomu, že by tomu tentokrát mělo být jinak. Javorivskij sugestivně vykresluje obraz stereotypního, ničím nerušeného běhu „idylického“ sovětského života. Popis poklidné atmosféry dnů před havárií pak o to více kontrastuje s nastalou tragedií a následným šokem.

---

¹⁵ Takové chápání pozitivních stránek využívání atomové energie bylo ve své době běžné, jednalo se svým způsobem o formu propagandy. Dokládá to i vyprávění některých hrdinů již zmiňované dokumentární prózy Světlany Aleksijevičové: *„V té době byla má představa o atomové elektrárně naprosto idylická. Ve škole i v institutu nás učili, že jsou to pohádkové „továrny ne energie z ničeho“, kde lidé v bílých pláštích sedí a mačkají tlačítka. Černobyl vybuchl v téhle atmosféře nepřipravenosti vědomí.“ (Zoja Danilovna Bruk ; Aleksijevičová: 151)*

V teplém jarním vzduchu je už kromě vzrušení, nadšení a radosti cítit i duch „glasnosti“. O přestavbě se mluví jak na vesnici, tak ve městě. V textu románu jsou přítomny časté narážky na realitu období počátků „perestrojky“ se všemi jejími absurditami - „*žvýkačky mají teď ve vesnické prodejně, ale prodají je jen tomu, kdo si k nim koupí mraženou rybu*“ (Javorivskij 1990: 24) -, zmiňován je nedostatek zboží v prodejnách, podpultový prodej apod. Lidé nyní s nadšením očekávají, co pozitivního jim změny ve společnosti mohou přinést. Jistý posun v souvislosti s politikou „glasnosti“ již lze zaznamenat, o nedostatcích se píše v novinách, začínají se například ozývat hlasy kritizující vysoce postavené funkcionáře v elektrárně. Javorivskij se tak na tomto místě dotýká podobného problému, jaký nastínil Ščerbak v *Černobyli*.

Problémy na elektrárně ale nemohou většině lidí zabránit v tom, aby se radovali ze sváteční atmosféry, která se zdá všudypřítomná. Do sluncem zalitých ulic a parků vyrážejí na procházku maminky s kočárky, na kolech se kolem nich prohánějí děti. Do idylického obrazu panoramatu města a okolních luk zapadá nedaleká elektrárna.

3.3.1. Události a aktéři

Jednou z klíčových postav příběhu je kromě členů rodiny Myrovyčů Vasyl Holoborodko. Původně učitel fyziky se dokázal „protlačit“ až do vedení elektrárny, kde pracuje jako vědecký poradce hlavního inženýra. Vasyl je popisován jako sebejistý švihák, člověk ne zrovna ryzího charakteru, je pravým opakem Mykoly, a možná proto právě Ludmilu přitahuje. Při jednom z rozhovorů se jí zmiňuje o experimentu, který se v elektrárně připravuje. Ten proběhne na čtvrtém bloku, kde pracuje i její manžel Mykola a má se jednat o zcela unikátní, dosud nevídaný, pokus.

„Dáme zemi sto miliónů kilowattů. Chci získat sto miliónů – a prakticky z ničeho. (...) Zítra v noci nás čeká nejodpovědnější etapa, takže pak budou peníze, vyznamenání, určitě se dostaneme i do novin.“ (Javorivskij 1990: 53)

Holoborodko je kariéristický typ, pro kterého je práce v elektrárně lákavá hlavně z důvodu prestiže a výdělku. Nemá podobně jako Mykola opravdové zapálení pro věc, působí

spíše jako diletant (učitel fyziky se k řízení elektrárny může dostat asi jen díky mimořádně dobrým kontaktům). Z jeho slov jasně vyplývá, co je pro něj nejdůležitější - osobní prospěch, peníze a uznání. Co je dále typické a co je možné vyčíst i v Ščerbakově textu, je určitý pocit převahy člověka nad technikou, přesvědčení, že je možné nejen „poručit větru dešti“, ale že lze dokonce vyrobit energii z ničeho. Podobný pocit „opojení technickými možnostmi lidstva“ zažívá jistě i Olexandr a Mykola, možnost konat světské zázraky je jednou z lákavých stránek jejich práce s atomem. Zvláště pro Mykolu jsou směny v elektrárně opravdovými okamžiky štěstí, naplňují jej pocitem radosti z toho, že *„každou hodinu vysílá milióny kilowattů energie, která komusi ve tmě svítí, uvádí do pohybu vlaky, vyhřívá byty, pokrývá mrazivým jíním stěny chladniček, vábí hudbu z magnetofonových pásků...“* (Javorivskij 1990: 95).

Opakem bezcharakterního Holoborod'ka je Dmytro Palyvoda, vedoucí bloku, na kterém má k chystanému experimentu dojít. Je prototypem kladného hrdiny, jedná se o člověka hlubokých morálních zásad, který se ke své práci staví se vší zodpovědností. Je jediným, kdo se dokáže postavit vedení. Jeho varování týkající se provozu elektrárny však nejsou brána vážně, Dmytro svými kritickými námitkami dosáhl jen toho, že se pro vedení stal nepohodlnou osobou.

Postava ředitele Čyžova nepatří právě k těm, které mají za sebou „čistý štít“, je to jednoznačně člověk Holoborod'kova ražení. Všichni v elektrárně vědí, že na místo ředitele se dostal jen díky tomu, že vytrvale udával bývalého ředitele. Upozorňoval sice kontrolní komise na nesrovnalosti v elektrárně, ovšem nečinil tak sám za sebe, nýbrž prostřednictvím anonymních dopisů.¹⁶ Po svém jmenování ředitelem zvolil do vysokých funkcí pouze pracovníky z jeho pohledu spolehlivé a oddané (lidi zcela jistě podobných morálních kvalit jaké má on sám). Jedním z nich je i hlavní inženýr Jurij Hnatovyč. Ten byl pro svou funkci ideálním kandidátem, ne však z toho důvodu, že by vynikal vysokou erudicí ve svém oboru, je to navíc člověk spíše bázlivý, nervózní a zmatený. Právě proto je se svým současným postavením navýsost spokojený a nehrozí tak, že by se chtěl dostat na ředitelské místo. Díky známosti s ředitelem se ke své funkci dostal koneckonců i Holoborod'ko, *„(...) jsou sousedi na chatě, mají společná „pánská“ tajemství a hříchy, když odjíždějí na krátký odpočinek bez manželek, kryjí jeden druhého“* (Javorivskij 1990: 66). „Kamarádíčkování“ na nejvyšších

---

¹⁶ Prakticky shodně líčí atmosféru v elektrárně i morální kvality jejich vedoucích pracovníků Vladimir Gubarev ve svém dramatu *Sarkofág* (Сапофар, 1986).

postech prozatím funguje a námitky nějakých Palyvodů a jim podobných tak nemají šanci na úspěch, ředitel a jeho přívrženci si vždy dokáží prosadit své. A prosadili si i riskantní pokus na čtvrtém bloku elektrárny navržený Vasylem Holoboroděkem.

A v čem měl vlastně tento experiment spočívat? Cílem bylo získat sto miliónů kilowatt hodin nad plán. Za běžného chodu každého reaktoru dochází pravidelně k jeho ochlazování, tím je zaručen standardní výkon a stálý přísun miliónu kilowattů za hodinu. Holoboroděko však navrhl zkrátit prostoj reaktoru a ochladit blok využitím intenzivní technologie. Díky tomu se mělo podařit získat vyšší množství energie, než je běžné.

Názory na experiment byly nejednotné. Dmytro Palyvoda se snažil ostatní přesvědčit o tom, že vynaložené riziko je příliš vysoké na to, jaký výsledek může pokus přinést. Za kámen úrazu považuje hlavně to, že bude nutné vypojit havarijní automatiku, a odpovědnost pak bude ležet na bedrech jednotlivých pracovníků - na lidech, z nichž každý může kdykoli udělat chybu. Ke všemu ještě experiment nebyl schválen vědci, ani konstruktéry či ministerstvem.

Jeho protivníci však jakékoliv pokusy o oddálení plánovaného experimentu považují za zbabělost, navíc mají „pádnější“ argumenty: v případě úspěchu projektu lze očekávat vysoké vyznamenání, což s sebou ponese i jisté finanční odměny. Ačkoli nikdo nebyl schopen Palyvodovy argumenty spolehlivě vyvrátit, Čyžov bez dlouhého diskutování rozhodne o tom, že pokus bude spuštěn. Ředitel nemá koneckonců na dlouhé besedování čas, večer vyráží spolu se svým věrným druhem Jurijem Hnatovyčem do přírody oslavit narozeniny ředitelovy manželky. Bude víno, šašlik, tak proč se znepokojovat obavami nějakých zpátečníků.

Projekt byl schválen, nic už tedy nebrání jeho uskutečnění. V pátek večer před osudným datem 26. dubna tak mohou na směnu nastoupit všichni „hlavní aktéři“. Chystá se Mykola. Uvědomuje, že nastávající směna bude hodně náročná, navíc má o Holoboroděkově experimentu pochybnosti. Jako zkušenému inženýrovi a odpovědnému člověku je mu jasné riziko, které s sebou odpojení havarijní automatiky nese, není však zvyklý nahlas pronášet své názory. Mykola navíc důvěřuje svým schopnostem, proto ani nepřemýšlí nad tím, že by na reaktoru opravdu mohlo dojít k nějakým vážnějším komplikacím.

Osudné noci byl v elektrárně přítomen i Serhij Nečyporenko, vedoucí skupiny, která nastoupila noční směnu.

Líčení atmosféry v elektrárně těsně před nástupem noční směny již není tak romantické, začíná naopak nabírat realističtější rysy.

„V náprsních kapsách mají [pracovníci] dozimetrové přístroje, které se mají před každou směnou seřídít, ale ... lépe je strávit těch pět minut v kučárně. (...) Kdyby si šel teď někdo seřídít před směnou dozimetr, kamarádi se mu vysmějí.“ (Javorivskij 1990: 87)

Dále vychází najevo, že o nedostatku v Holoborodkově projektu ví nejen Dmytro Palyvoda, tuší to Mykola, ale i další řadoví zaměstnanci. Před nástupem na směnu se o chystaném experimentu diskutuje, mnozí zaměstnanci pociťují obavy – vědí, že Holoborodko je hnán především vlastním prospěchem -, většina ostatních si ale nebezpečí nepřipouští. V každém případě už bylo rozhodnuto a pokus bude každou chvíli spuštěn, proto lze jen doufat, že vše proběhne bez problémů.

Když Mykola sedí ve svém operátorském křesle před ovládacím pultem, vše probíhá jako obvykle. Hlavou se mu přitom honí různé myšlenky, když si najednou všimne, že teplota reaktoru prudce narostla. Vydává proto příkaz k okamžitému ztlumení jaderné reakce a opět se na chvíli pohrouží do svých myšlenek. Situace však najednou začíná být kritická, je proto potřeba urychleně zapnout havarijní systém. Mykola se snaží dovolat Serhije Nečyporenka nebo Vasyla Holoborodka, ale bez úspěchu, nikdo na jeho volání neodpovídá. Najednou se turbína Mykolovi již zcela vymkla kontrole. Poprvé v životě operátor pocítil úplnou bezmoc, pochopil, že přestává být pánem situace.

Došlo k tomu, co přes veškeré pochybnosti nikdo nečekal. Reaktorem zahřměl mohutný výbuch!

„Z rozvalin reaktoru vytryskl do noční oblohy gigantický oblak páry, stoupal vzhůru a rostl, mohutněl, zastíral měsíc i hvězdy nad elektrárnou, nad městem, nad okolními vesnicemi, poli, lesy, řekou.“

Na střeše, roztráštěné výbuchem, se roztékal asfalt a kapal na zem jako černé slzy tohoto tak provinilého století.“ (Javorivskij 1990: 104)

3.4. Po výbuchu

„Teď došlo k tomu, co se už dlouho hromadilo. Vinu na tom máme všichni. Protože jsme mlčeli, protože jsme si mysleli, že i atom podléhá našim nařízením a usnesením jako poslušný úředníček, ustrašený vykonavatel...“ (Javorivskij 1990: 141)

„Stačí jen jeden okamžik – a jsme jiní, úplně jiní!“ (Javorivskij 1990: 164)

Exploze byla tak mohutná, že ji mohli zaznamenat nejen obyvatelé města, ale i lidé na vesnici. Zpozorovala ji i Marie. Když spatří mohutný oheň, první její myšlenka a obavy patří synovi Hryhoriji, který je hasič. Marie jakožto ztělesnění čisté mateřské lásky myslí vždy předně na své děti.

Hryhorij je mezitím již povolán do služby. K elektrárně vyráží zástup hasičských vozů. Nikdo zatím nemá o ponětí o závažnosti situace, a tak hasiči vyrážejí přímo k ruinám bloku. Mladí muži směle šplhají až na střechu zříceného reaktoru, odkud hasí grafitový plamen. Dmytro Palyvoda, jediný kdo si v tu chvíli uvědomuje nebezpečí vysokých dávek radiace, hasiče varuje. Při tom všem se u něj už začínají projevovat první příznaky akutního ozáření: pálení v krku a kašel, zvracení, chvílemi ztráty vědomí.

Okolo čtvrtého bloku elektrárny začíná pozdvižení. Přijíždějí sanitky, aby odvezly do nemocnice první raněné a těžce ozářené. Všichni, kdo přispěchali na pomoc, netuší, že se pohybují v mimořádně nebezpečném prostředí. Situaci navíc komplikuje nedostatek měřicí techniky – ta je uzamčena ve skladu, ke kterému má přístup jen Holoborodko. Ten se však z obav před šířením paniky rozhodl vyčkat, až na místo dorazí ředitel a zajistí předběžná opatření.

V konfrontaci s krizovou situací se teprve projevují charaktery postav v plném světle. Je odkryta zbabělá povaha Holoborodka, který namísto toho, aby jednal, se jen podle snaží svalit vinu na Nečyporenka (ten si v rozhodujících chvílích četl detektivku, a tak nestačil včas správně zareagovat), sám však nemá čisté svědomí, neboť v době havárie nebyl v elektrárně (v pracovní době si totiž „odskočil“ za Mykolovou ženou Ludmilou). Oproti bezcharakternímu Holoborodkovi působí Nečyporenko spíše jako slaboch, člověk, který není na svém místě. Velký kus zodpovědnosti za vzniklou situaci nese jednoznačně i ředitel, který měl zvážít

všechny námitky proti pokusu. Aniž by se zamýšlel nad možnými důsledky, snažil se experiment prosadit, neboť to po něm vyžadoval někdo z vedení (bylo to takové „něco za něco“). Na druhou stranu Čyžov stejně jako ostatní působí také trochu jako oběť systému, jenž je vychovával k nezlomné víře v neomezené možnosti sovětské jaderné energetiky. Nepřipouštěly se možné neúspěchy. Když ředitel přichází k reaktoru a vidí, jak dalekosáhlé důsledky havárie měla, odmítá věřit tomu, že se něco takového opravdu mohlo stát.

„(...) Ředitel tomu nemohl uvěřit, doufal v zázrak. Od studentských lavic ho přesvědčovali, že sovětské reaktory jsou bezpečné, že jejich kryt je spolehlivý, že vždy může začít pracovat havarijní bezpečnostní systém. Kdyby o tom někdo zapochyboval, řekli by, že je provokatér.“
(Javorivskij 1990: 128)

Vedení stejně zbaběle jako Holoborodko odmítá přijmout předběžná opatření, která by minimalizovala rozsah škod. Převažuje názor, že by bylo nejlepší tu nepříjemnou záležitost utajit, kdyby to bylo ještě možné. Ředitel nařizuje odpojení telefonních linek a zrušení autobusových spojů, zároveň mají být uzavřeny veškeré výjezdy z města - je rozhodnut udělat vše pro to, aby ve městě alespoň nezavládla panika. Ještě pořád věří tomu, že si s reaktorem poradí a město tak bude moci na Prvního máje vyrazit do slavnostního průvodu.

V tomto zlomovém okamžiku, kdy drama dosahuje svého vrcholu, autor románu odhaluje negativní vlastnosti jednotlivých hrdinů, v krizi tak vyplývá na povrch to, co se za normálních okolností snaží člověk utajit – Holoborodko zbabělost, Nečyporenko slabošství a ředitel Čyžov jistou lehkovážnost. Ukazuje se, jak nekompetentní a nezodpovědní lidé zastávají v elektrárně důležité posty. Charakteristické špatné vlastnosti jmenovaných „viníků“ slouží k dokreslení celkové morální atmosféry v podniku. Kritický postoj autora je v textu přítomen implicitně, Javorivskij sám situaci nehodnotí, jak je to obvyklé u autorů publicistické prózy (například u Ščerbaka nebo Ally Jarošinské). Na postavě ředitele Čyžova dobře vynikají některé další problémy, na které chce autor románu upozornit, jedná se především o přesvědčení, že člověk má neomezenou moc nad technikou, neschopnost uvědomit si následky činů a adekvátně reagovat v krizové situaci.

3.4.1. Nemocnice

Do nemocnice zatím přivázejí stále další oběti zasažené vysokými dávkami zhoubného záření, z nichž především hasiči utrpěli zároveň těžké a rozsáhlé popáleniny (jedním z nich je i Hryhorij Myrovyč). V nemocnici vládne zmatek a shon. Kapacita nemocničních lůžek přestává stačit, je proto potřeba propustit z nemocnice všechny pacienty, kteří jsou schopni chůze. Ke všemu se ještě navíc u některých postižených začínají již projevovat příznaky pokročilého stadia ozáření – euforie. Brzy si nemoc vybere i svou první oběť – je jím Dmytro Palyvoda. Nikdo neví, jak postiženým pomoci. S léčbou této vzácné choroby nemají místní lékaři žádnou zkušenost, bude proto nutné přivolat na pomoc odborníky z Moskvy. Doktoři jsou tváří v tvář dosud nepoznanému bezmocní, u postižených se totiž nevyskytují žádné podobné příznaky jako u běžných onemocnění.

„Většina z těch, co přivázejí, nemá žádná zjevná poranění, většina nekrvácí, nevolá o pomoc, je tu jen nemá beznaděj, nesmírné znavení životem, děsivá lhostejnost, od které křehne duše, a ti, kteří se nemají čemu divit, se propadají do bezedného smutku.“ (Javorivskij 1990: 130)

V nemocnici je přítomna i Mykolova starší dcera Olesja, která stejně jako mnozí další uviděla ohromný záblesk nad elektrárnou. Podivný úkaz ji vyděsil. Věděla totiž, že otec je toho dne na noční směně, a dostala o něj strach. Vydává se jej proto hledat, nejprve do elektrárny a pak do nemocnice, kam převázejí všechny raněné a popálené oběti havárie. Olesja otce v nemocnici nenalezne, když ale uvidí pozdvižení, jaké tam zavládlo, snaží se ze všech sil pomáhat.

„Olesja v zašpiněném plášti, v čapce, která jí sjíždí dozadu, utírá velkým hadrem – kusem nemocničního oděvu – z podlahy zvratky.

(Nelíbí se vám to? Moc naturalistické? Víím, víím, přátelé estéti, samotnému se mi to nelíbí, ale lékaři, kteří to všechno prožili, vám dosvědčí, že chodili po kotníky ve zvratkách a bylo to horší než krev, protože to v sobě neslo „bílou smrt“. Tak co, stydlivě to obejdeme? Neobejdeme. V tomto případě ne!)“ (Javorivskij 1990: 144)

Na tomto místě Javorivskij poprvé vystupuje z rámce příběhu zpracovaného jako fiktivní román a poprvé promlouvá přímo ke čtenáři svými slovy. Prolomí tak úzké meze románu, aby zdůraznil, že se jedná o dokumentárně zpracované dílo, jež má se skutečností

společného více, než by se mohlo na první pohled zdát. Pokud je člověk seznámen s fakty, uvědomuje si, že většina dějů a příběhů románu je podložena buď autentickými zážitky samotného autora, anebo je zprostředkována vyprávěním přímých účastníků událostí.

Ráno už začínají do nemocnice přicházet první příbuzní – většinou ženy, matky nebo manželky -, kteří se mezitím dozvěděli, že někdo z jejich blízkých byl hospitalizován. Shluk lidí se k ránu tísní už i na nádvoří nemocnice. Ošetřovatelé vyvádějí ven nemocné - jedná se o nejtěžší případy, které budou převezeny do Moskvy. Každý v davu se zoufale snaží zjistit, jestli mezi ozářenými, kteří mají nyní být převezeni na speciální kliniku, není někdo z jejich příbuzných. Každá z žen se snaží něco říct, zavolat, vzkázat, lidé se překřikují, někdo se snaží prodat se dopředu k nemocným.

V realistickém vylíčení tlačence před nemocnicí autor využívá své „filmové“ metody, když v krátkých úsecích zachycuje jednotlivé útržky skutečnosti, v rychlém sledu přenáší pozornost z jedné osoby v davu na druhou. Požadovaného efektu je dosaženo především za použití drobných detailů a hlavně přímé řeči, která je hlavním konstitučním prvkem kapitoly. Zachycením rozhovorů mezi postavami i výkřiky vytrženými z kontextu výrazně vystupuje do popředí psychologičnost situace – jsou patrné obavy lidí, tápání v nejistotě, zmatek i nervozita.

3.4.2. Město

Kapitoly zachycující scény z nemocnice a z horečných záchranářských prací jsou v ostrém kontrastu s příslovečným klidem před bouří, který připomínají okamžiky nadcházejícího rána ve městě. Mezitím co probíhají první práce na zneškodnění následků havárie a v městské nemocnici lékaři bojují s přívalem těžce ozářených, ve městě začíná nový den. Většina lidí ani netuší, že se něco stalo, a tak den tráví tak, jak jsou zvyklí. Někteří ovšem začínají pociťovat některé příznaky ozáření jako je škrábání v krku nebo kovová pachutí v ústech, nepřipisují jim ale žádný zvláštní význam.

Následujícího dne po havárii tedy věci ještě nějakou dobu probíhají tak, jak byly plánovány – děti vyráží do školy, odehrává se například svatba a do obchodního domu

Energetik ke konci měsíce vyložili podpultové zboží. Zároveň se mezi lidmi pomalu začínají šířit zvěsti o tom, co se stalo v elektrárně. Většina si ale odmítá připustit, že by se mohlo jednat o něco závažného – nikdo je přece neupozornil! Nikoho prozatím neznepokojuje fakt, že se nad městem začínají vznášet vrtulníky s náklady písku mířící k elektrárně.

V následujících kapitolách jsme svědky dále pokračujících likvidačních prací, autor nám zároveň díky své nezvyklé metodě krátkých záběrů zprostředkovává i vývoj situace ve městě. Obyvatelé města, kteří už vědí o chystané evakuaci, se začínají připravovat na to, že budou brzy muset opustit své domovy. Někteří další z města prchají ještě před vyhlášením evakuace (například manželka ředitele elektrárny a žena hlavního inženýra). Náhodnými svědky jejich útěku jsou vnímány jako zrádkyně, ale ve skutečnosti je jejich chování více než pochopitelné. S velkou pravděpodobností byly svými manžely varovány, jaké nebezpečí hrozí, a která matka by čekala na rozkazy „shora“, když je v sázce zdraví jejich dětí?

Atmosféra ve městě začíná být napjatá, zvěsti se zde šíří rychlostí blesku. Ti, co neuprchli, jsou na dlouho ponecháni v nejistotě, oficiální zprávy nejsou žádné. Mezitím už se na silnici vedoucí směrem od Kyjeva řadí autobusy. Zanedlouho do nich všichni nasednou a město zůstane navždy opuštěné, s dětskými hřišti, na kterých si děti už nebudou hrát, s prádlem rozvěšeným po balkonech, které už nikdo nesebere. Celkově bezútešný obraz doplňují povalující se odpadky, které jsou po městě poháněny větrem.

Javorivskij se tématu evakuace obyvatel nijak výrazně nevěnuje, respektive jeho pozornost není zaměřena na vylíčení jejího samotného průběhu, který už známe například od Ščerbaka. Javorivskij se více soustředí na „věci kolem“ a sleduje útržky příběhů jednotlivých lidí, zachytává části rozhovorů, které v jeho podání působí značně autenticky. Ze způsobu podání látky je patrná autorova snaha o to, aby události, jichž byl svědkem,¹⁷ podal věrohodným způsobem. Na druhou stranu je zřejmé i to, že nechce zůstat jen u suchopárného přepisu opravdových lidských osudů do románové podoby. Javorivskij si

---

¹⁷ Fakt, že velká část příběhů je inspirována skutečnými zážitky autora nebo vyprávěním očitých svědků, dokládá Javorivského článek Zkouška (Испытание), který je součástí převážně obrazové publikace *Reportáž z Černobylu* (Чернобыльский репортаж, 1989). Zde Javorivskij líčí události, jichž byl bezprostředně po katastrofě svědkem, a které se následně staly podkladem k napsání románu *Marie z Černobylu*.

všímá především pocitů lidí, v rozhovorech jsou neustále přítomny obavy, strach, ale i naděje. Jako v každé krizové situaci se projevují skutečné charaktery postav i jejich priority.

„Člověk žije, žije, natahá si domů hadry, koberce, nějaký nábytek. Vydá se z posledního. A pak to tu nechá. Jako by žil zbytečně ...“ (Javorivskij 1990: 186)

Čtenář má prostřednictvím přímé řeči možnost nahlédnout do útržků myšlenek lidí, takovým způsobem autor dává každému ze svých hrdinů vlastní tvář, ačkoli mnohdy neznáme jména ani další osudy jednajících osob. Z jednotlivých úseků životních příběhů různých lidí skládá Javorivskij mozaiku celého obrazu evakuace i s její atmosférou. Dalo by se říct, že tento postup je typický nejen pro kapitoly o evakuaci, ale i pro celkovou koncepci románu. Výsledný dojem zlomového okamžiku je podobný tomu, jak jej podal i Ščerbak – přes všechn shon a zmatky proběhla evakuace poměrně rychle a klidně.

3.4.3 Vesnice

Evakuace bude probíhat i v okolních vesnicích, informováni byli i obyvatelé Hradiště. Vyvezení budou všichni lidé a skot, ostatní zvířata budou ve vesnici ponechána. Marie se svojí rodinou se chystá na odjezd, stejně jako dalším starým lidem ve městě i na vesnici se jí odjíždět nechce, je jí líto nechávat za sebou kus svého života, hospodářství a zvířata, hlavně březí krávu Mavru. Na druhou stranu cítí, že v těchto těžkých chvílích musí být s rodinou, proto se rozhodne své příbuzné následovat. Hlavou se jí však neustále honí myšlenky, které jasně dosvědčují neschopnost starých – ale i některých mladých lidí – situaci pochopit. Proč najednou musejí opustit svůj domov a rodnou chalupu, kde jejich předkové žili již desítky let, kde porodili a vychovali své děti?

„Copak to tady můžu tak nechat? Pro koho? Jaká hrůza byla za války: Němec vypaloval vesnice, věšel, střílel. Ale země zůstávala. Země, voda, chléb, vzduch, les nás chránil a schovával. Kam bych teď chodila? Ještě jsem nestačila zasázet všechny záhony, a kdo se bude starat o Ivanův hrob ... a o Mykolův ... Nelítaj kulky ani nevybuchou bomby, rozmrzla řeka, rozkvetly zahrady, a já abych utíkala? Sedmdesát let jsem tady z té půdy neodešla a teď, když jsem ještě živá, abych všechno opustila?“ (Javorivskij 1990: 197)

V ukázce se odráží hodnoty, které jsou pro lidi žijící na vesnici důležité: život zde má svůj pevně stanovený řád, který se po staletí v podstatě nemění. Člověk má své povinnosti, jejichž plnění hned tak něco nezabrání. Odnepaměti je dáno, že na jaře je potřeba osázet záhony, v létě a na podzim sklízet, a také pravidelně navštěvovat hroby svých předků a příbuzných. A teď najednou by to mělo být jinak? Další obrovské rozčarování s sebou přináší fakt, že to, co bylo donedávna zdrojem obživy a života – les, voda, země -, se najednou stává zdraví nebezpečné. Jasně je jen to, že do života vstoupilo něco, co není součástí světa a představ vesnického člověka a co se vymyká všem jeho dosavadním představám, něco, s čím se nelze ztotožnit.

Stejně jako lidé ve městě i vesničané jsou většinou přesvědčeni, že se do svých domovů co nevidět vrátí. Z toho důvodu je součástí příprav na odjezd také přichystání se na návrat: je potřeba nasypat slepicím zrní, postavit strašáka na zahrádku, aby se vrány hned nevrhaly na čerstvě osazené řádky, zamést podlahu, aby v domě byl čisto. Všechno musí být tak, jako kdyby opravdu odjížděli jen na pár dní.

Z čistě organizačního hlediska probíhá evakuace obyvatel na vesnici podobně jako ve městě. Jen se zdá, že shon a zmatek je o něco větší, vládne nervozita. Obecně se dá říct, že vesničané nesou tíživou situaci mnohem hůř, uvědomují si totiž, že za sebou nechávají své kořeny. Zanedlouho budou Velikonoce, čas, kdy lidé navštěvují hroby svých zemřelých, aby se za ně mohli pomodlit. Tentokrát - a s velkou pravděpodobností už navždy - jim bude tato svatá povinnost odepřena.

I v těchto těžkých, emocionálně vypjatých chvílích, kdy většina lidí přemýšlí o tom, co je čeká, a pociťuje obavy, se najdou lidé, kteří vždy myslí předně na osobní prospěch. Autor popisuje scénu, ve které jeden z vesničanů spolu se synem a s manželkou ještě na poslední chvíli zařizne své dva vepře - snad v předtuše, že pak už nebude příležitost, nebo možná jen proto, že nechce ponechat nic náhodě. Na dvoře před domem má rodina naspěch, zamazaní od krve a sádla pobíhají tři lidé, ve spěchu brousí nože a ukládají maso a sádlo do všemožných nádob. Na manželčinu námitku, že nebylo nutné zabíjet hned obě prasata, muž odpovídá: „*Když budeme mít maso a sádlo, tak se neztratíme. Myslíš, že **tam** na nás čekají?*“

Něco prodáme evakuovanej, přidáme to na knížku, třeba nám pak dají auto bez pořádníku, jako poškozenejm. . .“ (Javorivskij 1990: 198)

Manželka pak zabíjačku naloží do velkého pytle a vleče ji s sebou do autobusu, kde už jsou ostatní připraveni k odjezdu. Javorivskij jako by na tomto případě chtěl připomenout, že i v době, kdy se většina lidí zamýšlí spíše nad problémy duchovního rázu a pociťuje nejistotu ohledně své budoucnosti, dokáží někteří lidé zjištně, až chladnokrevně, kalkulovat. Jako by si ani neuvědomovali, co se kolem nich děje, jako by ani v momentech největšího neštěstí nedokázali myslet na nic jiného než na to, jestli budou mít plné žaludky nebo jestli by bylo dokonce možné z tragédie ještě něco pro sebe vytěžit. Autor se tak vlastně opět jen přibližuje skutečnosti, neboť vždy a v každé kritické situaci je možné setkat se jak s příklady hrdinství, vzájemné lidské pomoci a obětavosti, tak i se zbabělostí, nemorálností, chamtivostí atp.

3.5. Oběti

Nebýt havárie, členové rodiny Myrovyčových by se po devíti dnech od Ivanova pohřbu podle starého zvyku znovu sešli v Hradišti. K tomu už ale nedojde, protože osudová událost, jež do života rodiny zasáhla, ji poznamenala v podobě nenávratných ztrát. Dvě hlavní linie příběhu (černobylská a řekněme „rodinná“), které prozatím probíhaly souběžně vedle sebe, se jednou provždy spojily. Událost v elektrárně se stala neoddělitelnou součástí života mnoha lidí včetně všech Myrovyčů.

Mykola zůstal navždy pohřben pod rozvalinami reaktoru, a stal se tak první obětí strašného neštěstí. Marie přišla o milovaného syna. Hoře matky je o to větší, že se Mykolovo tělo nenašlo - pro Marii jakožto obyčejnou vesnickou ženu je téměř nepředstavitelné smířit se s tím, že syna nebude moci pochovat. Její syn nebude mít hrob, kam by příbuzní mohli přicházet vzpomínat. Stará žena nemůže pochopit, jak je možné, aby někdo zemřel, aniž by měli jeho blízcí možnost rozloučit se s ním.

„Ani hrob nebudeš mít, Mykolo ... A kde složím hlavu já? Jak mám uvěřit, že už nejsi? Třikrát už na tebe ta zubatá s kosou číhala, ale vždycky jsi jí unikl – neutopil ses, když jsi byl malinkej,

vyvázl jsi, když ses jako chlapec rozmlátil na motorce, i tehdy před pěti lety v tý elektrárně, když se vyvalila pára, a nebyla to jenom pára. Říkal jsi, že smrt si už na tebe netroufne, otrnulo ti. Copak je možný takhle umřít, Mykolo? Tak brzy a tak strašně ...“
(Javorivskij 1990: 178)

Z uvedeného Mariina monologu vyplývá nejen samozřejmá bolest matky nad ztrátou syna, ale také otřesení člověka, který je nečekaně konfrontován s něčím novým a neznámým, s něčím, co se naprosto vymyká jeho dosavadním zkušenostem i představám. Není dále bez zajímavosti, že Javorivskij zde v některých bodech zachytil životní epizody první skutečné oběti černobylské tragédie – operátora Valerije Chodemčuka. Společné prvky je pak možné najít také v životním příběhu Valerijovy matky a románové Marie¹⁸; smutný konec operátora Denise Šašenka, v pořadí druhé z obětí havárie, pak autor zapracoval do románové postavy Dmytra Palyvody. [Šašenok zemřel krátce po převozu do nemocnice na následky ozáření a těžkého popálení, jeho tělo bylo následně pochováno na nejbližším vesnickém hřbitově (Javorivskij 1989: 17; Bergdahl 2002: 71) – v románu je Palyvoda pohřben v Hradišti vedle hrobu Ivana Myrovyče.]

Havárie pro všechny znamená jistou změnu v životě, ať už se jedná o smrt milovaného člověka, syna, otce dvou dětí, bratra (i Ludmila si teprve nyní po dlouhé době zase uvědomuje, co pro ni její muž znamenal), nebo o ztrátu domova v důsledku evakuace. Opomenout dále nelze ani ztráty v duchovní rovině života. Nová situace výrazně mění zažité jasné představy o světě, vyznávané principy i dosavadní jistoty. Nejvýraznějším příkladem je vedle Marie (již zmiňované hodnoty založené vesměs na patriarchálním vidění světa) například i její syn Olexandr. Ten, který byl dosud neoblomně přesvědčený o naprosté bezpečnosti atomových elektráren, je najednou postaven před strašné důsledky své práce. Olexandr přijíždí do zóny, aby společně se členy státní komise a s ředitelem Čyžovem zhodnotil situaci po havárii. Navštěvují vylidněné město, které se stejně jako mnoho věcí změnilo. V dříve vzkvétajícím čistém městě se nyní díky radiaci hojně rozbujela tráva a

---

¹⁸ Javorivskij v již zmiňovaném článku *Испытание* líčí setkání s Annou Isaakovnou, matkou Valerije Chodemčuka, která se právě dozvěděla o smrti svého syna. (Javorivskij 1989: 17) Některé pasáže jsou téměř shodné s úryvky románu, což dokazuje autorovu snahu o co nejvěrnější obraz událostí, ale také jeho touhu zvětšit osudy obyčejných lidí, které v něm zanechaly hluboké dojmy.

tulipány na záhonech, ve vyschlé nádrži vodotrysku leží mrtví vrabci, jednou z mála známek života jsou potulující se syté krysy.

Teprve nyní má Olexandr možnost si dalekosáhlé důsledky katastrofy doopravdy uvědomit. Do doby, dokud město nenavštívil a neuviděl na vlastní oči rozsah havárie, by jej ani nenapadlo, že by k něčemu podobnému mohlo opravdu dojít. Nyní už je jasné, že v souvislosti s nedávnými tragickými událostmi bude obžalován minimálně ředitel elektrárny, ale k zodpovědnosti bude jistě hnán i Olexandr. Ten je následky havárie doslova šokován, navíc mu začíná docházet, že na tom, co se v elektrárně přihodilo, má jako autor návrhu elektrárny svůj podíl. Ale mnohem více než to, že se bude muset zodpovídat, jej trápí pocit viny kvůli bratrovi Mykolovi, který následkem osudové chyby zemřel. Při projíždce prázdným městem zahlédne Olexandr obraz svého bratra, který na něj shlíží z velké desky cti, pohled bratrových očí jej pak neustále provází, aby mu jeho vinu připomínal. Autor tak vlastně skrze vylíčení pocitů jednoho člověka spojuje dvě roviny: vedle smutku nad osobní ztrátou Olexandr zároveň pociťuje i tíhu zodpovědnosti jakožto strůjce projektu, který se v konečném důsledku ukázal být nešťastným.

„Olexandr Ivanovyč před sebou stále vidí bratrovy oči. Několikrát zaclonil dlaní zasklenou škvíru [pancéřového vozu], ale Mykolovy oči ho neopouštějí. Jako by mu odpouštěl, ale v zorníčkách má prožité peklo.“ (Javorivskyj 1990: 209)

Na postavě dalšího z bratrů Myrovyčů, Hryhorijovi, autor románu vykreslil osud mnoha mladých mužů, hasičů a likvidátorů, kteří se bezprostředně po katastrofě podíleli na zneškodnění jejích ničivých následků a byli tak vystaveni nejvyšším úrovním radiace. Někteří na to později doplatili životem, mnozí zdravím. Také Hryhorij byl mezi prvními, kdo byl povolán k hašení požáru reaktoru, byl přítom silně ozářen a momentálně bojuje v moskevské nemocnici o život. Aby byla vůbec nějaká naděje na záchranu, bude potřeba provést transplantaci kostní dřeně. V této chvíli je tedy nezbytně nutné najít vhodného dárce, nejlépe samozřejmě někoho z rodiny, někoho mladého a silného. Do nemocnice pojedou Odarka a nejmladší Fedir. Ani jeden z nich neváhá, když se dozvedí, že bratr potřebuje pomoc (a projevuje se tak silná rodinná soudržnost, na kterou Javorivskyj klade v tomto díle mimo jiné také důraz). Hryhorijův stav se náhle rychle zhoršil – začínají se u něj projevovat příznaky pokročilé nemoci z ozáření: celková slabost, tmavnoucí pokožka, vypadávání vlasů.

Léčí ho Olga, Olexandrova žena. Podobný obrázek viděla už několikrát u jiných mladých pacientů. Jako lékařka dobře zná průběh strašné nemoci, přesto se neubrání pocitům lítosti, když se jedná o příbuzného. Olga bude Hryhorije operovat a při operaci jí bude asistovat uznávaný americký chirurg.¹⁹ Hryhorij operaci podstoupí, lékaři mu dávají velkou šanci na přežití, ovšem z románu už se nedozvíme, jestli mladý muž svůj boj se smrtí nakonec vyhraje či nikoli. Stejně tak zůstávají otevřené i příběhy dalších hrdinů.

3.5.1. Návrat Marie do zóny

Do „zóny“ se kromě Olexandra vrací i Marie poté, co zjišťuje, že ve vesnici zůstala její kráva Mavra. Ta se totiž kvůli prudké jízdě bezohledných řidičů převážejících dobytek převalila přes bočnici vozu a vypadla.²⁰ Autor na tomto příkladu zdůrazňuje sounáležitost vesnického člověka se zvířaty i s přírodou vůbec. Vztah ke zvířatům je prožíván poměrně intenzivně, domácí zvíře je mnohdy považováno za člena rodiny. Marie si nemůže představit, že by krávu mohla ve vesnici zanechat samotnou, napospas radiaci a vlkům. Pro tuto prostou vesnickou ženu je to otázka nejhlubšího svědomí.

Marie proto váží nesnadnou cestu zpět do své rodné vesnice, vyhýbá se milicionářům střežícím vstup do zakázané zóny, přemlouvá vojáka, aby ji převezl přes most, další muž jí pomáhá dostat se přes řeku. Po dlouhé cestě se žena konečně dostává domů do Hradiště. Pocity radosti se střídají s rozčarováním. Vesnice se změnila, zpusťla, už není slyšet bučení krav a ryčení domácích prasat, vládne zde naopak mučivé ticho. Potulují se tu jen pohublí psi, na hnojišti hrabou zmalátnělé slepice a mezi nimi se povalují lhostejné lišky, přilákané do vesnice nepřítomností člověka. Zatlučené studny jsou potažené igelitovými plachtami, kolem dokola se rozrostl plevel. Ačkoli vesnice občas připomíná spíše neobydlenou planetu, na druhou stranu i tady stejně jako jinde začíná jaro, kvetou stromy a květiny, všechno se zelená, a pro Marii je toto místo pořád domovem.

---

¹⁹ Krátce po katastrofě, v květnu 1986, navštívil Černobyl významný americký podnikatel a veřejný činitel Armand Hammer společně s doktorem Robertem Galem, odborníkem na transplantaci kostní dřeně. Doktor Gale zde následně asistoval u některých operací. (Ščerbak 1990: 100)

²⁰ Autor se pro tuto epizodu opět inspiroval skutečným příběhem (viz již zmiňovaná stať Испытание).

Fakt, že se Marie rozhodla vydat zpět do zóny proto, aby krávu našla a odvedla ji s sebou, jen podporuje charakteristiku hrdinky jakožto nesmírně obětavé a soucitné ženy. V jedné ze závěrečných scén románu je její postava vykreslena v biblickém obrazu trpitelky, spasitelky: žena náhodou v chlévě najde v kupě sena velký dubový kříž. Její muž Ivan v posledních letech života trpěl rakovinou a v předtuše své blízké smrti si jej vyrobil ze starého trámu. Marie si kříž přehazuje na záda a vydává se s ním na cestu ke hřbitovu. Těžký kříž ji dře a tlačí do zad, stará shrbená žena se pod jeho tíhou každou chvíli zastavuje, aby si odpočinula. Pak ale vždy znovu a znovu pokládá břímě na záda a vytrvale pokračuje ve své „křížové cestě“, zmodralýma rukama pevně svírá provaz, kterým je kříž upevněn. Když Marie nakonec dojde až na hřbitov, upraví hrob manžela i vedlejší čerstvý hrob Dmytra Palyvody a vztyčí kříž mezi oběma hroby. Teprve poté může s klidným srdcem odejít i s krávou, kterou mezitím našla, a s psíkem, kterého dříve nemohla s sebou odvézt. Ještě před odchodem si zabalí některé nezbytné věci, hlavně fotografie dětí, jedinou připomínku života před havárií, toho, co už je nenávratně ztraceno. Po vyčerpávající cestě se Marie dostává do obydlených oblastí mimo zónu, kde se všichni konečně můžou napít čisté, nezkažené vody. Je téměř nemožné uvěřit, že poměrně nedaleko míst, kde vše utichlo, pořád existuje ten obyčejný známý život, kde lidé obdělávají pole a zahrady, starají se o domácí zvířata a z komínů domků se pomalu line kouř.

3.6. Symbolika

Výše popsaná scéna, v níž Marie nejprve podniká strastiplnou cestu na hřbitov s křížem na zádech a následně vyvádí ze zóny zvířata, posouvá její postavu až do symbolické roviny. Marie není jen typem obětavé a milující matky, ale i zosobněním milosrdenství a křesťanské lásky v její nejčistší podobě. Symboly různého druhu mají v románu své pevné místo, provázejí jednotlivé události a příběhy hrdinů a mají vždy za úkol zdůrazňovat a posilovat určité konkrétní významy.

Od samého počátku se v románu setkáváme s motivem pelyňku černobýlu²¹. Ten je v textu všudypřítomný. V ročním období, kdy pomalu přichází jaro, je to téměř jediné, co ve vesnici roste. Černobýl nerozlučně patří ke koloritu vesnice, je jednak důležitým zdrojem potravy pro zvířata, která jej spásají, místa porostlá touto rostlinkou pak přímo vybízejí k odpočinku, když je člověk přemožen únavou. Význam pelyňku černobýlu ovšem nespočívá jen v těchto prozaických důvodech. Tato bylinka roste například na hřbitově, dávají ji pak mrtvému Ivanovi do rakve. Pro Marii je to také mimo jiné připomínka šťastného okamžiku v jejím životě a má tak jisté místo i v rodinné historii. Na místě, kde ve vesnici u řeky roste hodně černobýlu, Marie po válce zažila setkání se svým Ivanem, o němž si myslela, že se již nevrátí. Pelyněk je tedy důležitým artefaktem znázorňujícím šťastné vzpomínky na mládí. Černobýl zároveň symbolizuje něco známého, co je nerozlučně spojováno s domovem. Když je Marie na odchodu ze zóny, balí si s sebou na cestu kromě šatů a fotografií také trs černobýlu.

Podobnou úlohu jako pelyněk hraje v románu kořeny stromů, které jsou rovněž často se opakujícím motivem: jsou po celé vesnici, vyrůstají i na zdejších hliněných „cestách“, místní si na ně už zvykli, ale návštěvy z města přivyklé asfaltu a rovným chodníkům o ně zakopávají, překáží při jízdě dopravním prostředkům. Znovu se tak svým způsobem projevuje jakási nesourodost až antagonismus mezi vesnicí a městem, které jsou vnímány jako dva naprosto odlišné světy. Kromě toho ale plní tento symbol v textu podobnou funkci jako pelyněk černobýl. Oba motivy jsou nerozlučně spojeny s představou domova. Například v jedné z úvodních scén románu si Fedir schovává do kapsy kořen, který najde při kopání otcova hrobu, a nosí jej pak po celou dobu při sobě.

Jak již bylo v jedné z úvodních kapitol zmíněno, důležité místo zaujímá ve vesnici i v románu hřbitov. Ten je jednak místem primárně spojovaným se smrtí, jednak také symbolizuje úctu k předkům a svým způsobem i rodinnou soudržnost. Když zemře Ivan, rodina se sejde v plném počtu, což se většinou nestává. Mariiny děti žijí ve městě a scházet se nemají kdy, o dětech Olexandra se dokonce říká, že je „*tu znají jen z fotografií a vyprávění*“ (Javorivskij 1990: 18). Pohřeb je tak pro širokou rodinu zvláštní příležitostí, při

---

²¹ Slovem černobýl (чорнобиль) se v ukrajinštině označuje druh pelyňku.

kteře se výjimečně mohou sejít všichni pohromadě. Toto tradiční pojetí rodiny a domova vychází explicitně najevo, když po pohřbu otce nejstarší syn Olexandr promlouvá ke svým sourozencům:

„Nezapomínejme na maminku, na naše rodné hnízdo, ze kterého jsme všichni vyšli, abychom se do něj stále vraceli. Domů, k otcovu hrobu.“ (Javorivskij 1990: 30)

Z výše uvedeného úryvku jednoznačně vyplývá, že hřbitov (místo otcova posledního odpočinku) je ve světě patriarchálních hodnot s chápáním domova nerozlučně propojen. Je to místo, kam živi přicházejí vzpomínat na své zesulé příbuzné, smrt se zde setkává se světem živých. Hřbitov lze tedy pojímat i jako symbol rodiny a střídání generací.

K pohřbu Ivana Myrovyče se dále váže ještě jeden významný motiv, který se posléze objevuje v Mariiných myšlenkách. Od onoho dne, kdy jejího muže pohřbili, ji čas od času pronásleduje pronikavý zvuk úderů kladiva, přibíjejících víko Ivanovy rakve. Slyší jej, když se zaposlouchá do tikotu hodin, nebo tehdy, když v den havárie poprvé spatří zvláštní jas linoucí se směrem od elektrárny. Neblahé znamení jako by věštilo nadcházející tragédii.

Symbolů a motivů působících jako předzvěst katastrofy je v románu celá řada. Zhruba den před havárií vychází Fedir s krávou Mavrou na pastvu. Zatímco se zvíře klidně pase, chlapec se rozhodne opravit povalený plot vesnického hřbitova. Je symptomatičké, že během Fedirovy práce kráva s bučením otáčí hlavu k městu. Na jednom z křížů přitom sedí a vytrvale kráká starý havran. Jako by příroda sama dokázala vycítit, odkud brzy přijde neštěstí.

V den, kdy mělo dojít k experimentu, byl Dmytro Palyvoda celý nespávající, nedokázal si však své znepokojení nijak vysvětlit. Něco podobného se mu stalo poprvé. Přes jeho značné připomínky a pochybnosti měl s podobnými experimenty v elektrárně již řadu zkušeností, k obavám tedy nebyl zdánlivě žádný důvod. Jeho neklid ještě více podporovalo i to, že jeho dcera Nina před několika dny těžce onemocněla, v noci blouznila a zmítala se v horečce a křečích celou noc. Od té doby provázely Dmytra neblahé předtuchy. A neopustily jej až do osudného dne.

Děti jsou obecně považovány za citlivější bytosti, náchylnější k nemocem, ale často také vnímavější k různým předzvěstem. Javorivskij tohoto motivu kromě postavy malé Niny využil ještě přesvědčivěji v případě Mykolova syna Tarasika. Jak už bylo zmíněno v začátku,

Tarasik má vrozenou srdeční vadu a jeho nemoc je dost pravděpodobně způsobena tím, že otec pracuje v elektrárně. Kromě této přímé, i když letmé, narážky na souvislost synovy nemoci s rizikovým povoláním otce, je blížící se atomová hrozba předznamenána i méně explicitním náznakem. Malý Tarasik je obdařen zvláštním talentem, nesmírně rád totiž maluje. Tapety jeho dětského pokoje jsou celé pomalované barevnými křídami, plný kreseb je i jeho psací stůl. Když jde Mykola večer do práce, všimne si velice podivného obrázku nad chlapcovou postýlkou.

„Nad Tarasikovou postýlkou je namalován podivný velikánský květ, připomínající atomový hřib i rozpuklý leknín, ze kterého vylézá dvouhlavá saň. (...) Mykola prolístoval ještě několik Tarasikových obrázků: jsou na nich rohatí vlci, květy s rozevřenými rty, lístky připomínající lidské oči, jako by strom něco vykřikoval dutinami ve svém těle ...“ (Javorivskyj 1990: 77-78)

Může to být pouhý výplod Tarasikovy bujné dětské fantazie nebo profesionální deformace jeho otce, v každém případě Mykola neobvyklým kresbám svého syna nepřikládá žádný zvláštní význam.

Dalším ze zlověstných znamení, již jednoznačně výmluvným, je symbol smrti představovaný talismanem v podobě kostlivce, který má Vasyl Holoborodko pověšený ve svém autě. Když se dozví o havárii, vystrašený a zděšený rychle uhání zpět k elektrárně. Žene své auto takovou rychlostí, až se malý kostlivec utrhne a spadne řidiči do klína. Drobná smrtka jako by ohlašovala smrt, která si už brzy má pro někoho přijít.

Častým je v románu i již zmiňovaný motiv ptáka, který s sebou většinou nese příznak něčeho negativního. Ptáci buďto ohlašují nějakou smutnou událost, jsou nositeli zlověstných předtuch a významů anebo slouží jako doprovodný symbol zdůrazňující tragiku určité situace. Bezprostředně po výbuchu vletne například do jedné z místností v elektrárně, která slouží jako provizorní telefonní ústředna, vrabec. *„Vrabec malátně zamával křidélky, slétl na podlahu a schoulil se v koutě, sklonil hlavičku a jen rozevíral zobáček.“ (Javorivskyj 1990: 134)* Následně poté již tak unavená telefonistka upadá do bezvědomí a převrhne přitom se stolu sklenici s větvičkou meruňky. Vytékající voda smáčí obličej bezvládné ženy. (U některých zaměstnanců elektrárny se pomalu začínají projevovat první příznaky ozáření.) Motiv vyplašeného a zmalátnělého ptáčka jakoby dotvářel a umocňoval obraz mladé ženy upadající do bezvědomí způsobeného prudkou radiací.

Na městské pláži o přestávce mezi nakládáním a pytlováním písku, který má být použit k snížení teploty reaktoru, si povídají dva dobrovolníci podílející se na likvidaci. Předmětem jejich debaty není nic jiného než právě havárie, a především mravní zodpovědnost za ni. Z jejich slov je zřejmé, že si jasně uvědomují, kde se stala chyba, že problém nespočívá jen v technice jako takové, ale že hlavní tíha spočívá na svědomí a odpovědnosti lidí, jimiž je využívána. Rozhodně se přitom nejedná o problém pár jednotlivců, ale o morálku a mravní kvality celé společnosti.

„, Takový požehnaný kraj a oni ho zamoří, kdo ví, třeba ještě i naši pravnukové za to budou pykat.' (...)

Havran, co seděl na žulovém balvanu na pláži, zakrálal a vzlétl k nebi, znachovělému od záře v dálce nad reaktorem.“ (Javorivskij 1990: 166)

Motiv havrana, který je vnímán jako symbol smrti nebo alespoň jako znamení něčeho zlého, na tomto místě doplňuje celkově přízračný obraz: ztichlý až zmrtvělý břeh řeky a v dálce rozbořený reaktor, který je neúnavně zasypáván tunami písku, a nad tím vším se klene nachově zbarvené nebe. Havraní zakrálání může předznamenávat nejen neodvratnou a neúprosnou smrt, ale jakoby zároveň symbolicky ohlásilo konec jedné epochy a začátek nové.

Pro Javorivského je charakteristická symbolika především dvojího druhu: na jedné straně se v románu setkáváme s motivy spojenými se smrtí, s negativními znameními a předtuchami různého druhu, na straně druhé jsou zde časté symboly znázorňující rodinu, domov a svět patriarchálních hodnot. Symbolické jsou dále vedle jednotlivých motivů, dílčích znaků nebo postav i poslední dvě kapitoly románu. Poté, co je většina členů rodiny Myrovyčů evakuována, je Olesja nucena se po nějakou dobu postarat o děti, protože nikdo z dospělých není momentálně nablízku. Olesja je s dětmi dočasně ubytována ve starém kostele, který slouží částečně jako klub a jehož jedna část je vyhrazena vlastivědnému muzeu. Jakmile děti zůstanou na chvíli samy bez dozoru, začnou si i přes výslovný zákaz hrát s vystavenými exponáty. Ačkoli dobře vědí, že se nesmějí ničeho dotýkat, pokušení je silnější než jakákoli nařízení dospělých. Při hraní pak rozbijí jedinou lampu v místnosti a rázem se tak ocitnou v naprosté tmě.

„Všechno se ponořilo do tmy, na hlavy dětí se rozsypano horké sklo. Neviděly se navzájem, pocítily úzkost, v té němé temnotě si náhle připadaly opuštěné.

Pocit strachu, samoty a zoufalství byl tak silný, že se rozplakaly. Plakaly tak žalostně a beznadějně, jak jsou schopny plakat jen děti uprostřed noci, když s nimi nejsou dospělí, když nemají koho zavolat, komu si postěžovat. Využily neomezené svobody a byly za to potrestány.

Jejich pláč stoupal ke kupolím starého kostela, mísil se, ale tlusté stěny ho nepropouštěly ven.

Plakaly do vysílení, bály se byť jen pohnout, stály tu

v kosmické helmě,

ve vojenské přilbě,

v knížecí koruně,

s kamennou sekyrou v ruce.

Školní glóbus se ještě točil, ale jeho skřípění bylo stále tišší a tišší. Ještě se točil . . .“

(Javorivskij 1990: 230-1)

V symbolickém obraze plačících dětí Javorivskij podává své chápání katastrofy, jejich příčin i následků. Nezodpovědný přístup, který u dětí končí jen rozbitým sklem, může mít ale mnohem horší následky, pokud se nezodpovědně chovají dospělí. V případě černobylské jaderné elektrárny a osudného experimentu pak nekompetentní vedení a přístup některých zaměstnanců vedl až k jedné z největších ekologických katastrof v dějinách. Autor ve svém podobenství zároveň ilustruje, kam až může zavést neomezená svoboda rozhodování, když nejsou zároveň respektována určitá pravidla. Takový stav pak zákonitě přerůstá v jakousi anarchii. Plačící a bezradné děti také svým způsobem zpodobují člověka, který je najednou konfrontován se strašnými důsledky svých činů. Na jedné straně je tu strašná bezmoc: stalo se něco, na co byl člověk sice upozorněn, ale ve své lehkomyšlnosti si nebyl schopen uvědomit důsledky svých činů. V jisté chvíli už ale není možné běh věcí zvrátit. Ve tmě, kdy děti nevidí ani jeden druhého, je najednou přepadá jakýsi existenciální strach. Uvědomují si, že jsou samy jen se svým svědomím, což je mnohem tíživější a děsivější pocit, než kdyby dostaly výprask od rodičů. Strach a bezmoc se střídá s pocitem provinění.

Javorivskij v ukázce naráží i na důležitý problém týkající se stavu tehdejší společnosti, který svým způsobem také souvisí s příčinami havárie, a tím je nedostatek duchovních hodnot. K vyjádření kulturní a duchovní atmosféry doby autor využil obraz starého kostela, který už dávno neslouží svému původnímu účelu. Ve světě, kde lidé zapomněli, že jsou věci, které je přesahují, a na místo Boha byl dosazen zpupný a chybný člověk, není síla, která by zoufalé lidstvo stojící na pokraji (duchovní) záhuby mohla vyslyšet.

To proto zdi kostela v sobě zadržují dětský pláč a nepropouští jej ven. Člověk je ponechán napospas neštěstí, jehož je sám strůjcem. Javorivskij v originálním obraze zároveň literárně zachycuje stav sovětského zřízení, chýlícího se ke svému neodvratnému konci. Společnost, jež je vystavěna na nepevných základech, protože zde chybí opravdové a upřímně vyznávané hodnoty, se nezadržitelně rozpadá, což havárie v Černobyli vlastně jen s konečnou platností potvrdila.

Jakýsi moment katarze však v textu představuje točící se glóbus, jež ztvárňuje svět v ohrožení, který má ale přese všechno stále ještě naději na záchranu. To příslovečné světlo na konci tunelu přichází s Marií, která se vrací, uslyší nárek dětí a je jako vždy připravena je utěšit. Autor se tak v závěru znovu obrací k symbolickému ztvárnění Marie jako zosobnění čisté a nesobecké lásky, a v širším pojetí i dalších duchovních hodnot.

4. ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zhodnotit obraz havárie na Černobylské jaderné elektrárně v dílech ukrajinských spisovatelů. Na dvou reprezentativních dílech, Ščerbakově *Černobyly* a Javorivského *Marii z Černobyly*, jsem se snažila vystihnout nejdůležitější aspekty literárního uchopení problematiky.

Tematiku začali jako první literárně zpracovávat novináři, kteří se bezprostředně po katastrofě vydávali do nejhůře postižených oblastí, aby předně zdokumentovali události v Černobyly a následky havárie. Prakticky všichni spisovatelé, kteří vycházeli z autentického materiálu – z výpovědí očitých svědků, ale i vlastních zážitků – hledají pro svá díla vhodnou formu. Jelikož se jednalo o naprosto novou situaci jak z historického, tak z literárního hlediska, vznikla závažná otázka, jakým způsobem je vhodné téma umělecky ztvárnit.

Už první díla autorů reagujících na katastrofu zaznamenala významný odklon od čistě publicistického pojetí. Jak Ščerbak, tak Javorivskij nezůstávají u úzce vymezeného žánru dokumentární prózy, jejich tvorba s černobylskou tematikou má přesah do umělecké sféry. Ačkoli Ščerbak vymezil žánr svého *Černobyly* jako dokumentární novelu a označuje dílo za „montáž dokumentů, fakt a osobních svědectví“ nejedná se o pouhou kompilaci v pravém slova smyslu, autor se snaží pojmout události komplexně a zároveň podává svůj názor. Stejně jako další spisovatelé se Ščerbak nezaměřuje na pouhé vylíčení situace, ale pátrá také po prvotních příčinách problému. Na základě analýzy faktů i svých zážitků dochází k závěru, že havárie nebyla pouze technologickou katastrofou nebyvalého dosahu, nýbrž problematika je úzce spojena s celkovou morální a duchovní atmosférou období rozpadu Sovětského svazu. Spisovatel tak dochází ke stejnému závěru, jaký je pro díla na černobylské téma typický – katastrofa má mimo jiné aspekt etický a morální. Kromě toho, že Ščerbak na mnoha místech díla zaujímá výrazně kritické stanovisko, příznačným vyzněním je pojetí katastrofy jako jakéhosi mementa pro lidstvo. Zdůrazňuje, že z tragédie je především potřeba vyvodit patřičné důsledky, především je nutné změna v myšlení a dosavadních postojích člověka k některým závažným problémům.

Autor se v novele nezdržuje ani emocionálních poloh. Přiznává, že se jej téma dotýká i z čistě osobního hlediska, neboť osud země a jejích obyvatel mu není lhostejný. Jedním z

hlavních důvodů, proč se rozhodl o Černobyli napsat, byla podle vlastních slov právě touha nestát stranou událostí. Ščerbak tak svým dílem potvrdil i své občanský postoj k problému.

Rovněž Javorivskij při zpracování událostí vycházel z faktů a výpovědí osob, jichž se tragédie nějakým způsobem dotkla. Ve srovnání se Ščerbakem není tento aspekt tak explicitní, autor se rozhodl zakomponovat tematiku do románové podoby. Pro svůj román zvolil zvláštní kompozici – kapitoly mají formu podobnou filmovým záběrům, sám autor žánr díla označuje jako videoromán. Javorivskij tak svým přístupem k tématu vyjadřuje potřebu uchopit tematiku jinak, než bylo dosud v literatuře běžné, za pomoci nových prostředků. Díky neotřelé kompozici působí román poměrně dynamicky, na druhou stranu však trpí i jistou fragmentaritou, což je asi jeho nejvýraznější slabou stránkou.

Javorivskij se ve svém díle snažil podat černobylskou tragédii v jakémsi širším kontextu, zatímco většina dokumentárně pojatých textů je zaměřena na havárii samotnou a na její následky. Autor využívá rozvíjení děje ve dvou hlavních liniích, díky zvolené koncepci tak umožňuje čtenáři sledovat osudy hrdinů v běžných životních situacích a zároveň události v elektrárně. Od počátku souběžné dějové linie se pak protínají ve chvíli, kdy dojde k havárii: jeden z Mariiných synů přijde o život krátce po nehodě, druhý bude jakožto strůjce projektu hnán k zodpovědnosti, další, povoláním hasič, se podílí na likvidaci požáru reaktoru. S jasným záměrem jsou tak zvoleny i typy postav, především v mužských hrdinech Javorivskij ztvárnil „klíčové“ postavy černobylských událostí.

Situace bezprostředně po výbuchu je podána poměrně věrohodně, je vykreslen zmatek lidí, kteří nechápou co se děje, šíření dezinformací i naprostá nepřipravenost zodpovědných míst k havárii takového rozsahu. Jednotlivé postavy jsou s nastalou situací konfrontovány, čímž se projevuje jejich charakter. Stejně jako v Ščerbakově textu je i zde nepřehlédnutelný morální a etický aspekt celé problematiky. Výrazněji vystupuje do popředí i psychologie postav.

Právě výrazné psychologické hledisko se stalo důležitým prostředkem ve zpracování černobylského tématu v díle Světlany Aleksijevičové *Modlitba za Černobyl*, které je možné označit za dosud nejhlubší prózu na dané téma. Dalo by se dokonce říci, že autorka nejlépe vyřešila problém týkající se jak samotného zhodnocení událostí, tak jejich literárního zpracování. Podkladem pro její práci byly stejně jako u Ščerbaka a Javorivského výpovědi

očítých svědků, autentický materiál autorka následně zpracovala do svého literárního dokumentu ve formě monologů. Z hlediska kompozice se jedná vlastně o kompilaci jednotlivých výpovědí, ovšem označit toto dílo Aleksijevičové za pouhou kompilaci by znamenalo nedocenit plně její umělecký přínos. Pokud bychom chtěli žánr její *Modlitby za Černobyl* adekvátně označit, pak by jistě nebylo nadsazené specifikovat je jako psychologický dokument. Zcela nový a neobvyklý je přístup autorky k zobrazení tohoto výrazně přelomového okamžiku lidských dějin, v centru pozornosti nestojí samotné události, nýbrž člověk a jeho vnitřní prožívání.

Protože próza Světlany Aleksijevičové vyšla až s několikaletým časovým odstupem, nereflektuje jako autoři reagující na katastrofu bezprostředně příčiny a následky havárie, ačkoli se některých jejích okolností samozřejmě dotýká. Události v Černobylu byly po dlouhou dobu zahaleny rouškou tajemství a Aleksijevičová i po více než deseti letech od havárie (*Modlitba za Černobyl* vyšla v roce 1997) potvrzuje, že je to z mnoha ohledů stále ještě nerozluštěná hádanka. Černobyl dosud není překonanou záležitostí, proto je nutné o něm psát. Je to navíc téma, které má obrovský potenciál vypovídat o společnosti, v níž žijeme, i o člověku a jeho postoji k mnoha důležitým problémům. Skrze poznání pravdy o Černobylu se člověk může dozvědět něco o sobě samém. Závěrem tedy nelze než vyjádřit naději, že se v budoucnu najdou další spisovatelé, kteří budou mít odvahu problematiku ve svém díle nějakým novým způsobem zachytit.

Seznam literatury:

ČERNÁ, Marie (red.) 1996: 17 japonských povídek. HIROŠIMA. NAGASAKI. Praha, Litomyšl: Paseka (přeložil Ivan Krouský)

АДАМОВИЧ, Алесь М. 2006: „...Имя сей звезде Чернобыль“. Минск: Ковчег

ALEKSIJEVIČOVÁ, Světlana 2002: Modlitba za Černobyl. Kronika budoucnosti. Brno: Doplněk (z ruštiny přeložil Milan Jungmann)

BERGDAHL, Gunnar 2002: The voice of Ludmila. Göteborg: Göteborg Film Festival & FantomFilm

ДРАЧ, Іван 1974: Корінь і крона. Поезії. Київ: Радянський письменник

ДРАЧ, Іван 1998: Храм Сонця. Поезії. Київ: Радянський письменник

ЕРЕМЧЕНКО, Николай Данилович; НОВИКОВ, Юрий Георгиевич 1989: Чернобыльский репортаж. Фотоальбом. Москва: Планета

GUBAREV, Vladimír 1987: Sarkofág. Praha: Dilia (přeložil Libor Dvořák)

ЯРОШИНСКАЯ, Алла 1992: Чернобыль. Совершенно секретно. Москва: Другие берега

JAVORIVSKYJ, Volodymyr 1990: Marie z Černobylu. Praha: Odeon (z ukrajinštiny přeložila Dagmar Dvořáková)

ЙОВЕНКО, Світлана 1989: Безсмертя ластівки: Лірика: Поєми. Київ: Дніпро

KINDLEROVÁ, Rita 2008: Barevná hravost současné ukrajinské literatury. – *Expres Ukrajina*. Antologie současné ukrajinské povídky. Zlín: Kniha

КЛОЧЕК, Григорій 1989: Поетика Бориса Олійника. Літературно критичний нарис. Київ: Радянський письменник

КОСТЕНКО, Ліна 2003: Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. – *Ден* No 76 (25.4. 2003)

Мужність і біль Чорнобиля 1988: Повість-хроніка. Поєми. Вірші. Київ: Молодь

MORÁVKOVÁ, Alena 1990: Stín Černobylu (Ščerbak, Javoryvskyj, Drač). - *Lidové noviny* č. 99.

ŠČERBAK, Jurij 1990: Černobyl. Praha: Práce (z ruštiny přeložil Libor Dvořák)

ЩЕРБАК, Юрий Н. 1991: Чернобыль. Москва
[<http://www.x-libri.ru/elib/sherb000/00000001.htm> (20.1. 2010)]

ТАРНАВСЬКИЙ, Юрій 1992: У РА НА (Тисяча років самоти). Поема. Харків – Нью-Йорк: М. П. Коць (Видання часопису „Березіль“)

ЗАБУЖКО, Оксана 1998: Постскрипtum: Монолог перекладача про подзвін покинутих храмів. – Алексієвич, Світлана: Чорнобыль. Хроніка майбутнього. Київ: Факт

ZABUŽKO, Oksana 2006: Sestro, sestro. Praha: Argo (přeložila Rita Kindlerová)

POSPÍŠIL, IVO (ved. autorského kol.) 2001: Slovník ruských, běloruských a ukrajinských autorů. Praha: Libri

ТКАЧЕНКО, Анатолій 2000: Іван Драч – Поет, кінодраматург, політик. Київ: Бібліотека українця